Groene Metropolen
het tweede jaar 2002

E. Gerritsen & W. Timmermans

ALTERRA

Groene Metropolen
het tweede jaar 2002

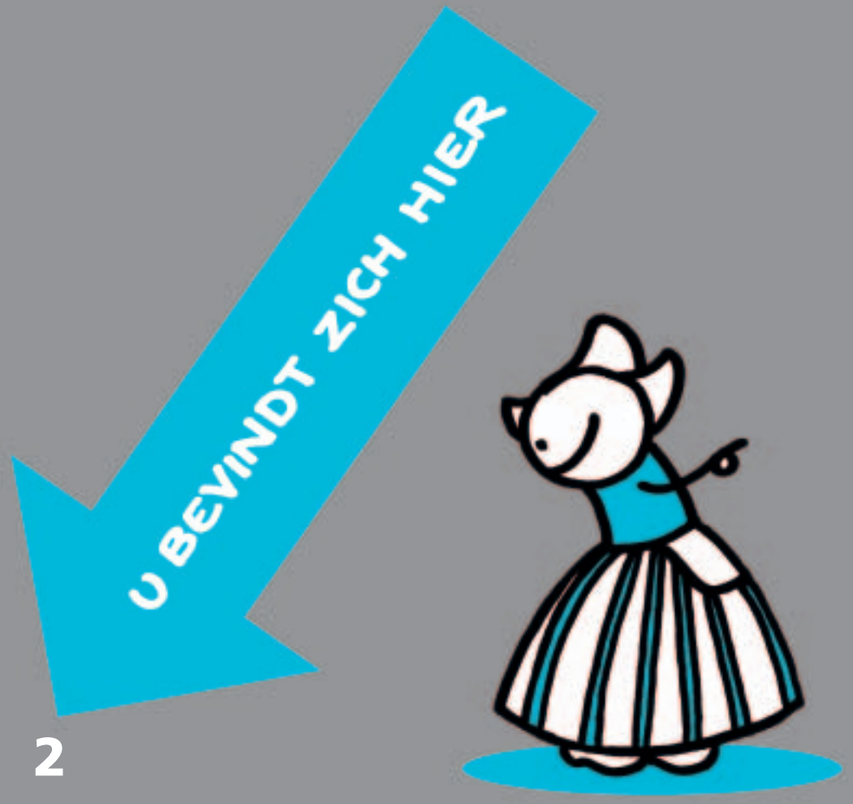
E. Gerritsen & W. Timmermans

ALTERRA

In opdracht van het ministerie van Landbouw
natuurbeheer en Visserij

Inhoudsopgave

Voorwoord 6

Inleiding 8

1 Stad en Natuur 12
~ Publieksdebatten op de Floriade 2002 *(Elsbeth Gerritsen)* 14
~ Ecologische Hoogstructuur: stadsnatuur onder architectuur *(Wim Timmermans)* 16
~ Ecologie in de Waalsprong *(Robbert Snep)* 18
~ Ecologisch groenbeheer *(Jan Bervaes)* 20
~ Ecologische waarden van stadsgroen in Winterswijk *(Robbert Snep)* 22
~ NISSIN ideeënmachine *(Wim Timmermans)* 24
~ Natuur in en om de stad *(Robbert Snep)* 26

2 Stad en recreatie 28
~ Belevingsonderzoek collectieve tuinen *(Agnes van den Berg)* 30
~ Recreatief groen in Structuurplan Amsterdam *(Sjerp de Vries)* 32

3 Infrastructuur 34
~ De bewoonde brug *(Madeleine van Mansfeld)* 36
~ Kennisontwikkeling bij het Muizengaatje *(Jos Jonkhof)* 38
~ Bestemmingen in risicozones, een omslag in denken *(Rienke Groot)* 40

4 Stad en landbouw 42
~ Zorgkaart Deventer *(Yvon Schuler)* 44
~ Monitoringsonderzoek Experiment Gaasterland *(Gerard Kolkman)* 46
~ Agribusinessparken *(Wijnie van Eck)* 48
~ Boeren voor natuur in stedelijk gebied *(Marleen van den Top)* 50
~ Kennislandgoed Flevoland *(Gerard Kolkman)* 52
~ Zorglandgoed de Hoge Born *(Yvon Schuler)* 54
~ InterregIIIB Northwest Europe - Pulse *(Leo van den Berg)* 56

5 Groen wonen 58
~ Groen wonen 2002 *(Jos Jonkhof)* 60

6 Regiostudies en stadsstudies: planvorming en sturing **62**
~ Congres ‘Sustainble City 2002’ *(Wim Timmermans)* 64
~ Communicating Urban Growth and Green (Greenscom) *(Carmen Aalbers)* 66
~ Hydrologische en ecologische systeemanalyse Park Brederode Bloemendaal *(Gielijn Blom)* 68
~ Flora en Faunawet *(Robert Kwak)* 70
~ Stedelijk water en stadsnatuur voor Almere-Poort noord *(Gielijn Blom)* 72
~ Plannen met principes: de strategie van de Twee Netwerken *Revisited* (S2N) *(Carmen Aalbers)* 74
~ Chongming Dao continued *(Madeleine van Mansfeld)* 76

7 Ondersteuning beleid **78**
~ Estafette Stad Land *(Marleen vd Top)* 80
~ Moving waters en moving waterfronts in het Knooppunt Arnhem Nijmegen *(Wim Timmermans)* 82
~ Groene Meters *(Peter Visschedijk en Veroniek Bezemer)* 84
~ Groen inclusief bouwen *(Jan Bervaes)* 86

8 Onderzoek studenten **88**
~ Troubled water *(Thijs Luijk)* 90
~ Stadsranden: Rood én Groen *(Sjoerd van Eyk en Wouter Rozendaal)* 92

9 Verdieping **94**
~ Tussen stad en land: een metropool in beweging *(Trond Selnes)* 96
~ Interactieve planvorming *(Marleen vd Top)* 98
~ Vrijetijdslandschappen *(Marlies Brinkhuijsen)* 100
~ Sturen door stimuleren *(Jos Jonkhof en Jannemarie de Jonge)* 102
~ Sturen door stimuleren deel 1: de ecologie van het idee *(Jos Jonkhof)* 104
~ Sturen door stimuleren deel 2: de rol van ontwerp in gebiedsinnovatie *(Jannemarie de Jonge)* 106

10 Script Groenstructuur *(Marleen van den Top, Tamara Ekamper, Rob Hendriks)* 108

Literatuurlijst **116**

Colofon **120**

Voorwoord

Voor u ligt de tweede rapportage van het onderzoeksprogramma Groene Metropolen. Het onderzoek loopt van 2001 tot en met 2004. Het wordt uitgevoerd door Alterra en LEI in opdracht van het ministerie van Landbouw Natuurbeheer en Visserij.
Het onderzoek is gericht op het 'groen in en om de stad' en op de rol van het groen in de Nederlandse Deltametropool.

In deze rapportage is een overzicht opgenomen van de in 2002 gerealiseerde projecten. Het overzicht is eveneens te vinden op de website van het programma: ***www.groenemetropolen.nl***

Groene Metropolen het tweede jaar 2002

Voorgeschiedenis

Visie Stadslandschappen (1995)

In de visie Stadslandschappen (ministerie van LNV, 1995)[1] is geconstateerd dat het landelijk gebied in Nederland ingrijpend aan het veranderen is. De nota heeft inmiddels veel ogen geopend. Het landelijk gebied is al lang niet meer het gebied waar op traditionele wijze voedsel en natuur wordt geproduceerd. Er is een groeiende vraag naar natuur, recreatie en een uitgebreid pakket aan diensten; bovendien is het landelijk gebied steeds meer versnipperd geraakt door de aanleg van nieuwe woon- en werkgebieden en zware infrastructuur. Het traditionele Nederlandse productielandschap is veranderd in een consumptielandschap (Dagevos, 1999; Timmermans e.a., 2001)[2].

Onderzoeksprogramma Stad Land (1997 - 2000)

Van 1997 tot en met 2000 is het onderzoeksprogramma Stad Land uitgevoerd. Daarin heeft de vraag centraal gestaan hoe kan worden omgegaan met de toenemende druk vanuit de stad op de groene ruimte. In een eindrapportage zijn de ontwikkeling, de belangrijkste projecten en de geproduceerde onderzoeksrapporten- en artikelen gedocumenteerd (Blom, e.a. 2001)[3]. Zeker in het begin is veel van het Stad Land onderzoek uitgevoerd als desk study voor het ministerie van LNV. Gaandeweg het onderzoek is echter gebleken ook andere organisaties de Stad Land problematiek herkennen. Daarmee veranderden veel aanvankelijke kennisvragen al snel in procesvragen. Die ontwikkeling is sturend geweest in de eerste fase van het onderzoeksprogramma Groene Metropolen (2001 – 2004) waarvan de tweede rapportage nu voor u ligt.

Onderzoeksprogramma Groene Metropolen

Tot nu toe: 2001 – 2002

Het onderzoeksprogramma Groene Metropolen is gestart als de opvolger van het Stad Land onderzoek. Daarbij is in eerste instantie ingezet op onderzoek volgens de zogenaamde deltabenadering, zie Woestenburg (2002)[4]. In het onderzoek werken uiteenlopende disciplines, als bestuurskundigen, sociologen, ecologen en planologen samen. Uitgangspunt is dat werkelijke innovaties tot stand komen daar waar beleid, onderzoek, marktpartijen en maatschappelijke organisaties samen werken.
Halverwege de looptijd van het onderzoek is het onderzoeksprogramma getransformeerd in een beleidsondersteunend en agenderend programma., Het wordt nu direct aangestuurd vanuit het LNV-beleidsprogramma Groen In en Om de Stad. Het onderzoek heeft zich mede gericht op de vraag hoe rond de stedelijke componenten van de groene metropool, die zich uitstrekt over het complex Randstad – Ruhrgebied – Vlaanderen, voldoende groen van voldoende kwaliteit kan worden behouden dan wel te ontwikkeld.
Het onderzoek wordt steeds meer uitgevoerd in een complexe en dynamische omgeving. Er worden nauwelijks nog deskstudies uitgevoerd. Er zitten bijna altijd meerdere opdrachtgevers aan tafel. Hun invloed neemt toe, naarmate ze achtereenvolgens aan tafel zitten, mee praten, dan wel mee opdracht geven. Een steeds belangrijker deel van het onderzoek is het scherp krijgen en afstemmen van de vragen en belangen van een groot aantal verschillende opdrachtgevers in de verschillende casestudies.
Tegelijkertijd zijn diezelfde opdrachtgevers weer onderwerp van studie. Procesgegevens zijn steeds vaker de belangrijkste data die worden verzameld. Daarmee wordt inzicht verkregen in vragen als hoe wordt kwalitatief hoogwaardig groen in en om de stad gerealiseerd en welke krachtenvelden zijn daarvoor relevant?

Het vervolg: 2003 – 2004

Het onderzoek evolueert nu met het beleid verder. Het GIOS-beleid is in eerste instantie gericht geweest op de doelstelling om rond de stedelijke componenten van de groene metropool, die zich uitstrekt over het complex Randstad – Ruhrgebied – Vlaanderen, voldoende groen van voldoende kwaliteit te behouden dan wel te ontwikkelen. In de eerste fase van het programma is veel aandacht

geweest voor kwantitatieve doelstellingen. Nu blijkt dat een louter kwantitatief doel hier onvoldoende is. Er wordt daarmee uiteindelijk te weinig tegenwicht gegenereerd tegen economische krachten die groen consumeren. Een doel gericht op een bepaalde kwantiteit aan groen is teveel alleen het belang van LNV. Er is een breder draagvlak nodig. Het groen moet er juist zijn voor de stad. Het moet betekenis hebben voor de mensen in de stad; zoals ooit het Naardermeer er was voor de Amsterdamse gegoede burgerij en voor de arbeiders uit die stad die er moesten worden opgevoed. In principe is elke opgave in het landelijk gebied een stedelijke. In principe kan ook elke stedelijke opgave als een groenopgave worden gezien. Groen kan in dat kader dan ook worden beschouwd als factor om de oplossingsruimte voor stedelijke, of beter 'grootmaatschappelijke' problemen te vergroten. Daarmee komen niet meer vragen vraag centraal te staan, zoals hoe moet er hoeveel groen worden gerealiseerd rond de steden en dorpen? De vraag moet centraal staan wat dat groen kan betekenen voor stad en dorp: welke stedelijke problemen kunnen er worden opgelost, wat kan het groen toevoegen aan de kwaliteit van de stad?
De belangrijkste problemen waar men zich in de groene metropool zich op dit moment zorgen over maakt, zijn zorg, onderwijs, integratie en veiligheid. De zorg om het water is een stijger of in ieder geval een blijver. Een vooral kansrijk 'maatschappelijk probleem' voor het beleidsveld GIOS is tenslotte nog de constant grote behoefte aan groene, rurale woonmilieus onder stedelingen.
Het onderzoek zal zich strategisch moeten heroriënteren op de relatie tussen de genoemde problemen en het GIOS-beleid. Het onderzoek zal zich de komende jaren niet meer alleen op de fysieke, maar ook op de sociale, culturele en emotionele aspecten gaan richten en bij voorkeur per project op meer aspecten in hun onderlinge samenhang.

1 Ministerie van LNV, 1995: Visie Stadslandschappen. Den Haag.
2 - Dagevos, J.C., L. Luttik, M.M.M. Overbeek & A.E. Buijs, 2000: Tussen nu en straks, trends en hun effecten op de groene ruimte. Rapport 4.00.05. LEI. Den Haag.
- Timmermans, W., J. Jonkhof & G. Kolkman, 2002: Landelijk gebied: van productie naar consumptie. ROM 20-03. Pp12 - 16.J.F.
3 Blom, G., J. de Jonge & W. Timmermans, 2001: Stad-Land in onderzoek, eindrapportage onderzoeksprogramma StadLand, 1997 – 2001. Alterra rapport 259. Alterra. Wageningen.
4 Woestenburg, M., 2002: De deltabenadering. Alterra. Wageningen.

Stad en Natuur

1

Publieksdebatten op de Floriade 2002

Ing. E. Gerritsen

Vraagstuk

De spanning tussen collectieve belangen als rust en groen, en de individuele vraag naar ruimte voor wonen, werken en mobiliteit vraagt om creatieve oplossingen. De overheid heeft er alle baat bij dat haar beleid geen papieren idee blijft, maar ook werking krijgt in de maatschappij. Voor realisatie van beleid is draagvlak onder burgers essentieel. Maar, wat willen de burgers nu eigenlijk zelf? Wat zijn de mensenwensen? Wat is er nodig voor een landschap dat bruikbaar is voor iedereen, waar je woont, werkt, sport of tot rust komt?

Doel

Inzicht krijgen in de wensen van de mensen over hun eigen leefruimte in Nederland waardoor beleid met betrekking tot ruimtelijke ordening effectiever gemaakt kan worden.

Aanpak

Om het doel te bereiken zijn publieksdebatten georganiseerd met het thema Stad & Land waarbij bestuurders, beleidmakers, beheerders, onderzoekers, belangenorganisaties en burgers met elkaar in discussie gaan over de rol van groen in verstedelijkend Nederland en de verschillende wensen die er op dit terrein leven.
De publieksdebatten zijn georganiseerd op 24, 25 en 26 september 2002 in het openluchttheater op het Floriadeterrein in de Haarlemmermeer. Voorafgaand aan de debatten is er een telefonische meningspeiling uitgevoerd onder mensen die wonen in een centrum-stedelijk woonmilieu of landelijk-dorps woonmilieu. Deze peiling is aangevuld met een peiling onder bezoekers van de Floriade op de drie dagen van de debatreeks. De resultaten van deze peilingen zijn tijdens de debatten gebruikt. Per dag werden 2 debatten van 90 minuten gevoerd met steeds een andere samenstelling van publiek en discussiepanel. Elke debatdag had een ander thema, dag 1: ‘Natuur in de stad’, dag 2: ‘Groen wonen’ en dag 3: ‘Stad en Landbouw’.

Resultaat

Het resultaat bestond uit drie levendige debatdagen. Rondom de Floriadedebatten is er berichtgeving geweest in kranten en tijdschriften. De uitkomsten van de telefonische meningspeiling en de meningspeiling onder de bezoekers van de Floriade zijn samengevoegd in een rapport.
Verder heeft de wetenschapsjournalist Marcus Werner professioneel verslag van de debatdagen gedaan. Dit verslag is samen met het artikel ‘Publieksdebatten: past dat ergens, de stem van het volk?’ (R. le Rutte & E. Gerritsen, 2002) uitgegeven in de vorm van een brochure. Deze brochure is onder andere verspreid via het tijdschrift de Blauwe Kamer.

Doorwerking

De Floriade debatten zijn een eerste stap om het debat als interactief instrument in te zetten bij maatschappelijke- en beleidsdiscussies. Deze stap bleek succesvol. In de nabije toekomst zal dit instrument vaker bij onderzoek als methode worden ingezet.

Opdrachtgevers | De debatreeks is één van de eindproducten van de onderzoeksprogramma’s ‘Groene Metropolen’ en ‘Regionale natuurontwikkeling en landschappelijke identiteit’ van Alterra in opdracht van het Ministerie van LNV in samenwerking met Wageningen Universiteit en het KEI (kenniscentrum stedelijke vernieuwing).
Contactpersoon | Ing. E. Gerritsen | Tel: 0317 – 478719 | E-mail: elsbeth.gerritsen@wur.nl.

Ecologische Hoogstructuur: stadsnatuur onder architectuur

Drs. W. Timmermans

Vraagstelling

Nederland maakt onderdeel uit van de Deltametropool dat is grofweg het gebied tussen Randstad, Ruhrgebied en Vlaanderen. Het landelijk gebied staat in die metropool steeds meer onder invloed van de stad, met alle kansen en bedreigingen voor groene kwaliteiten van dien. Bijvoorbeeld natuurgebieden raken door de steeds drukker gebruikte infrastructuur in toenemende mate versnipperd. Aan de andere kant ontwikkelt zich op steeds meer plekken een karakteristieke stadsnatuur, het urbane district. Vooralsnog is die stadsnatuur vooral toevallig aanwezig. Soorten blijken zich op onvoorziene, vaak verlaten en obscure, plekken te kunnen ontwikkelen en handhaven. De vraag is of de ontwikkeling van bijvoorbeeld woningen en kantoren zo kan plaats vinden dat die stadsnatuur bewust in de architectuur en met een stedelijke uitstraling kan worden geïntegreerd.

Doel

Het doel is om in de vorm van concrete praktijkcases te verkennen hoe stadsnatuur onder architectuur kan worden gerealiseerd.

Aanpak

De ideeën zijn neergelegd bij ambitieuze projectontwikkelaars en architecten. Dat heeft geleid tot het verzoek om te participeren in prijsvragen (ontwikkelaars, architecten) en in reguliere productontwikkeling (ontwikkelaars). In vervolg daarop is Alterra op dit moment bij de planontwikkeling van een aantal projecten betrokken.

Resultaat

De geschiedenis van het project is opgenomen in de voortgangsrapportage Groene Metropolen 2001. Inmiddels is voor De Loodsen, de appartementencomplexen in Amsterdam, het groenplan uitgewerkt. Daarin is de groenplan uitgewerkt door DS-landschapsarchitecten, mede op basis van een programma van eisen Architectuur en Ecologie dat is opgesteld door Alterra. Op diverse locaties in het land vindt onderzoek plaats naar de mogelijkheden om de versnippering van groengebieden door de aanwezigheid van rijksinfrastructuur in de buurt van steden op te heffen door een combinatie van stedelijke ontwikkelingen met ecoducten, zogenaamde kantoroducten. In het netwerk Natuur Overwegen (Habiforum) worden bijeenkomsten georganiseerd om kennis over vergelijkbare projecten uit te wisselen.

Doorwerking

In het Structuurschema Groene Ruimte II (SGR2) is vraag naar nieuwe combinaties van natuur met architectuur. De beschreven projectmatige aanpak leidt tot plannen en een aantal gerealiseerde projecten. Inzicht ontstaat in de achterliggende succes- en faalfactoren om te komen tot gerealiseerde projecten.

In samenwerking met | De Loodsen: Köther en Salman architecten, DS-landschapsarchitecten, Woningbedrijf Amsterdam, Moes Bouwbedrijf, Interheem projectontwikkeling | Kantoroducten: Dura Vermeer, West 8, gemeente Almere | Netwerk Natuur Overwegen: Habiforum, Gemeentewerken Rotterdam, Rijkswaterstaat.

Contactpersoon | Drs. W. Timmermans | Tel: 0317 – 478702 | E-mail: wim.timmermans@wur.nl.

Ecologie in de Waalsprong

Ir. R.P.H. Snep

Vraagstuk

De vraag is om ten aanzien van het gebied De Waalsprong de ecologische consequenties van 3 planvormingvarianten in beeld te brengen in vergelijking tot de huidige situatie.

Doel

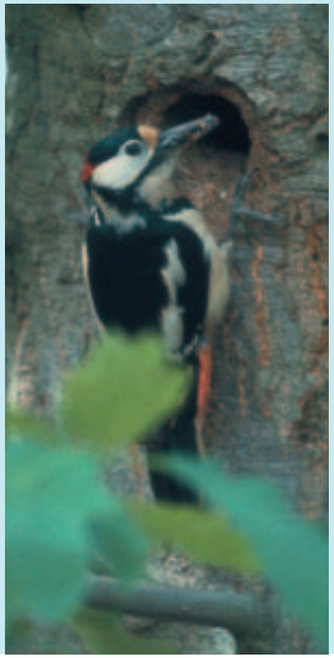
Op basis van een helder toetsingskader dient het effect op de natuurkwaliteit in het plangebied voor 3 inrichtingsvarianten in relatie tot de nulsituatie te worden bepaald. Dit in het kader van stedenbouwkundige plannen voor het gebied De Waalsprong.

Aanpak

De beoordeling heeft plaatsgevonden op basis van kaartbeelden van de te realiseren begroeiingtypen, welke zijn gelinkt aan ecotypen die de abiotische omstandigheden typeren. Door selectie van een aantal indicatorsoorten, die enerzijds de ecologische samenhang en anderzijds de natuurkwaliteit in de toekomstige stadswijk illustreren, is modelmatig het effect op populatieniveau berekend. Met behulp van het expertsysteem LARCH is vervolgens de duurzaamheid van populaties van indicatorsoorten in de stad en de doorlaatbaarheid van de stadsstructuur voor EHS-soorten bepaald. Door middel van geïndexeerde uitkomsten zijn de 3 varianten vervolgens op hun effect op de indicatorsoorten worden getoetst. De nadruk ligt op de ‘ruimtelijke samenhang’ (middels schaalniveaus) van ‘natuurdoeltypen’ (middels begroeiingtypen) en bijbehorende doelsoorten (middels soortgroepen vogels en dagvlinders). Analyse van deze ruimtelijke samenhang zal potentie, kansen en knelpunten naar voren brengen. Doel is om op basis hiervan aanbevelingen te geven voor ontwerp, beheer en inrichting van de verschillende woonwijken.

Resultaat

Het resultaat is een rapportage over de effecten van de 3 stedelijke ontwikkelingsvarianten op de natuurkwaliteit in termen van ecologische samenhang en voortbestaan van belangrijke soorten en waardevolle biotopen. Daarmee wordt tevens een bijdrage geleverd aan expertise ontwikkeling voor het beoordelen van stedenbouwkundige ontwikkelingen op de interne en externe kwaliteit van de natuur op lokaal en regionaal niveau.

Doorwerking

De rapportage vormt een onderdeel van de MER Waalsprong en dient als zodanig de besluitvorming aangaande de bouw van de nieuwbouwwijk De Waalsprong. In 2003 wordt nog aanvullend onderzoek verricht.

Opdrachtgever | Gemeente Nijmegen
Contactpersoon | Ir. R.P.H. Snep | Tel: 0317 – 477946 | E-mail: robbert.snep@wur.nl.

Ecologisch groenbeheer

Ir. J.C.A.M. Bervaes

Vraagstuk

Ecologisch groenbeheer, wat levert het op? Met deze vraag worstelen veel groendiensten. Alterra is gevraagd om een bijdrage te leveren aan de beantwoording van deze vraag.

Doel

Het opmaken van de balans van de kennis bij Alterra en het presenteren van die kennis aan de groendiensten. Het opsporen van de belangrijkste vraagstukken en knelpunten die door onderzoek of ontwikkeling opgelost zouden moeten worden.

Aanpak

In Wageningen is een minisymposium georganiseerd door het team Stedelijk Groen van Alterra. Hier vond een gedachtewisseling plaats tussen praktijk, beleid, voorlichting en onderzoek met betrekking tot ecologisch groenbeheer. Tijdens dit minisymposium hebben enkele onderzoekers presentaties gegeven. Thema's die aan de orde kwamen waren onder andere: groenbeheer op ecologische grondslag, geschiedenis en ontwikkeling van groenbeheer en beleving van ecologisch groen. Vervolgens werd in groepen gediscussieerd over: draagvlak, ontwerp en beheer, monitoring en praktische aspecten. Uiteindelijk zijn de bevindingen uitgewisseld tijdens een plenaire presentatie van de groepen.

Resultaat

Het minisymposium werd bezocht door ongeveer 40 personen. Samengevat leverden de groepsdiscussies het volgende resultaat op:
Aan ecologisch beheer kleven enkele praktische problemen. Aan de kostenkant werkt het "groenafval" erg negatief door. Er zou gezocht moeten worden naar praktische toepassingsmogelijkheden van de groenresten, waarvan maaisel een groot deel uitmaakt. Ook in verband met de kosten duikt, soms na jarenlang principieel doorzetten, toch weer de gedachte op om chemische middelen te gaan gebruiken, vooral op verhardingen. Het doorzetten van alternatieve onkruidbeheermethoden heeft niet alleen met kosten te maken maar ook met draagvlak. Dit geldt voor het gehele ecologische groenbeheer. Er moet met de directe betrokkenen (bewoners, bestuurders) over worden gecommuniceerd. Bepaalde gedeelten van een stad zijn overigens minder geschikt (bijv. centrum) voor ecologisch beheerd groen dan andere gedeelten. Voor een goede continuïteit in een kwalitatief goed beheer is het noodzakelijk dat ontwerp en beheer op elkaar worden afgestemd. Ook hierbij is het wenselijk bewoners te betrekken. Tenslotte zou het wenselijk zijn om een standaard methode te hebben om de ontwikkeling in termen van natuur en beleving op termijn vast te kunnen leggen.

Doorwerking

De onderzoeksvragen die zijn geformuleerd tijdens het symposium, moeten hun doorwerking krijgen in onderzoeksprogramma's en uiteindelijk in projecten worden omgezet.

Opdrachtgever | DWK programma Groene Metropolen
Contactpersonen | Ir. J.C.A.M. Bervaes | Tel : 0317 - 477719 | E-mail: jan.bervaes@wur.nl | Ing. A. Oosterbaan | Tel: 0317 - 477837 | E-mail: anne.oosterbaan@wur.nl.

Ecologische waarden van stadsgroen in Winterswijk

Ir. R.P.H. Snep

Vraagstuk

De centrale vraag hier is: Welke ecologische waarden (beschermde plant-en diersoorten) zijn aanwezig in een tweetal bosschages binnen de dorpskern van Winterwijk?

Doel

Het beschrijven van de ecologische waarden van een tweetal bosschages in Winterwijk in het kader van (inter)nationale natuurwetgeving als onderbouwing voor gemeentelijke besluitvorming omtrent mogelijke woningbouw.

Aanpak

Door experts op het gebied van flora en fauna zijn de twee bosschages in de Winterswijkse dorpskern geïnventariseerd. Mede op basis van bestaande gegevens is vervolgens beschreven welke beschermde plant- en diersoorten aanwezig zijn op de twee terreinen.

Resultaat

Uit deze studie blijkt welke (inter)nationaal beschermde soorten in de twee bosschages in Winterswijk voorkomen, wat het effect is van het habitatverlies als gevolg van mogelijke woningbouw en hoe dit effect gemitigeerd dan wel gecompenseerd kan worden. Met name het voorkomen van de Gewone Grootoorvleermuis (Habitatrichtlijnsoort) in één van de bosschages heeft ervoor gezorgd dat het advies luidt om dit bosje te behouden, aangezien het voorkomen van deze vleermuissoort hier direct afhankelijk van is.

Doorwerking

De resultaten van deze studie zijn door de gemeente Winterswijk als nuttig en bruikbaar ervaren in het besluitvormingsproces omtrent mogelijke woningbouw op de locaties van de twee bosschages. Daarnaast staat de aanpak in deze studie ook model voor het vertalen van inventarisatiegegevens van vleermuizen naar het inschatten van de waarde van het stedelijk groen als (onmisbaar) onderdeel van het vleermuizenhabitat.

Opdrachtgever | Gemeente Winterswijk.
Contactpersoon | Ir. R.P.H. Snep | Tel: 0317 – 477946 | E-mail: robbert.snep@wur.nl.

NISSIN Ideeënmachine

Drs. W. Timmermans

Vraag

De projectgroep 'NISSIN Ideeënmachine' wil ideeën genereren die duidelijk maken dat rood en groen geen tegenpolen zijn. Natuur in de stad en steden in de natuur (NISSIN) kunnen goed zijn voor elkaar. Innovatief groen maakt kwaliteit, op diverse schaalniveaus (gebouw, wijk, stad, regio) en hoogtes (maaiveld, bakons, bruggen en daken). Stad en natuur komen elkaar steeds nadrukkelijker tegen. De vraag hier is hoe ze daar beiden beter van kunnen worden.

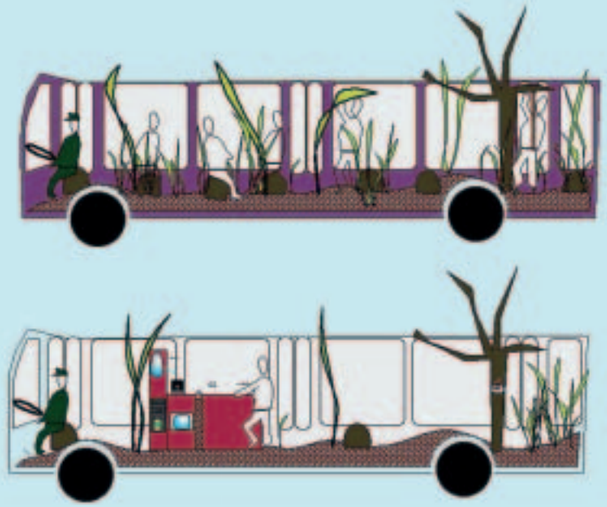
Doel

Het doel is vierledig: 1) Genereren creatieve ideeën, 2) agenderen beleid, 3) verbreden draagvlak en 4) stimuleren realisatie natuur in de stad en steden in de natuur.

Aanpak

De Ideeënmachine is een proces van creative learning. De werkvorm is er op gericht om relevante partijen en middelen te koppelen aan creatieve ideeën en kennis. Het programma loopt 2 jaar. Het bestaat uit:

- Onsluiten van kennis, nieuwe ideeën en praktijkervaring.
- Excursie(s) naar voorbeeldprojecten in Duitsland / Frankrijk.
- Onderzoek naar succes- en faalfactoren aan de hand van Nederlandse en buitenlandse voorbeelden.
- Ontmoetingen tussen verschillende partijen en kennisdomeinen.
- Debattenreeks en tweegesprekken met architecten, ecologen, historici en natuur- / cultuurfilosofen.

Resultaat

In 2002 is het plan van aanpak opgesteld tijdens een werkconferentie in Werkstatt Wenndorf. In het project werken Alterra, Mattonoffice, Almere en Rotterdam samen. Met de provincie Groningen wordt overlegd. In 2003 ligt de nadruk op debatten en gesprekken, gekoppeld aan de manifestatie Rijdend Natuurgebied op de Architectuur Biënnale in Rotterdam en op de stadsvisie Almere.

Doorwerking

De resultaten van de Ideeënmachine zullen worden verspreid via de website www.alterra.natuurindestadstedenindenatuur.nl, diverse publicaties, evenementen en congressen.

Opdrachtgevers | Habiforum, Gemeente Almere, Gemeente Rotterdam, ministerie van LNV (directie GRR)
Contactpersoon | Drs. W. Timmermans | Tel: 0317 – 478702 | E-mail: wim.timmermans@wur.nl.

Natuur in en om de stad

Ir. R.P.H. Snep

Vraagstuk

De centrale vraag is: Welke waarden en functies heeft natuur in en om de stad en hoe kunnen deze waarden objectief worden vastgesteld?

Doel

Doel is het ontwikkelen van een toetsingskader voor de diverse aspecten van stadsnatuur, om zodoende de aanwezige natuurwaarden in Nederlandse steden objectief te beschrijven en onderling te vergelijken.

Aanpak

Middels een serie van brainstormsessies met diverse experts op het gebied van (stedelijke) ecologie, natuurbeleving en landschapsarchitectuur, afkomstig van Alterra en bureau Vista, zijn alle aspecten van stadsnatuur achterhaald. Vervolgens is bekeken in hoeverre gegevens over deze waarden in principe bij landelijke en lokale overheden aanwezig moeten zijn. Tenslotte is in samenwerking met de Groendatabank (LEI-DLO) bij een achttal gemeenten daadwerkelijk onderzocht of gegevens over bijvoorbeeld het voorkomen van doelsoorten van natuurbeleid, de waterhuishouding en het recreatiegebruik van het openbaar groen ook daadwerkelijk aanwezig waren.

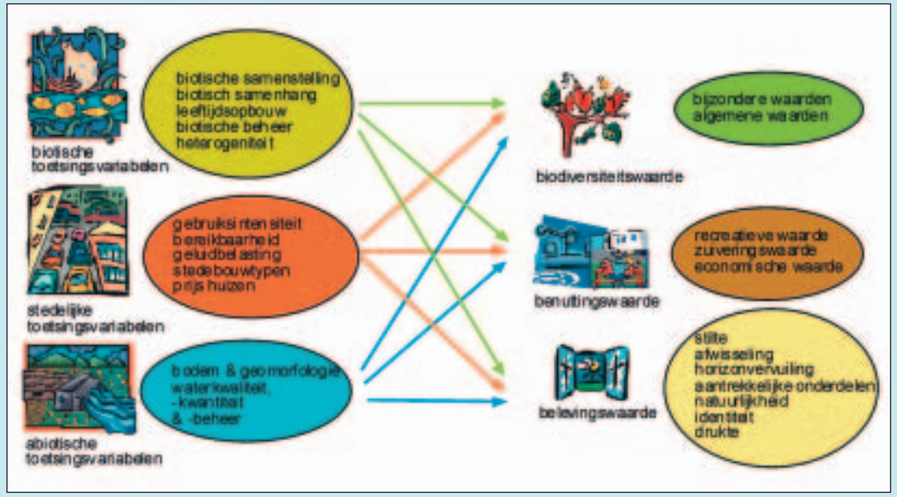

Resultaat

Het resultaat van deze studie is een beschrijving van de diverse functies van stadsnatuur, samengevat als de 3 B's: Biodiversiteit, Beleving en Benutting. Tevens is aangegeven welke gegevens noodzakelijk zijn om een uitspraak te kunnen doen over de kwaliteit van deze functies en in hoevere deze gegevens landelijk danwel lokaal beschikbaar zijn. Dit is nader onderbouwd met de uitkomsten van een databeschikbaarheidsonderzoek.

Doorwerking

De studie fungeert voor het Natuurplanbureau (NPB) als kader om inzicht te krijgen in de huidige kennis(leemten) aangaande stadsnatuur. Daarnaast wordt de studie ook door LNV (Directie Natuur) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) gebruikt voor een vergelijkbaar doel.

Opdrachtgever | Natuurplanbureau.
Contactpersoon | Ir. R.P.H. Snep | Tel: 0317 – 477946 | E-mail: robbert.snep@wur.nl.

Stad en recreatie

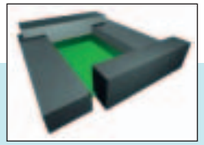
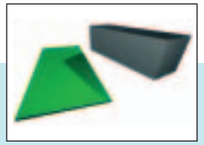
2

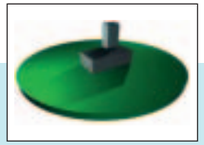
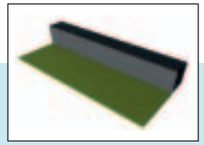

Belevingsonderzoek collectieve tuinen

Dr. A.E. van den Berg

Vraagstuk

Keer op keer wijzen woningbehoeftenonderzoeken uit dat een groot deel van de Nederlandse woningzoekenden een woning met een tuin wil. In nieuwe woonwijken wordt veelal met hoge dichtheden gebouwd met vooral woningen zonder of met een minimale tuin. Biedt de collectieve tuin voor de woningzoekenden de mogelijkheid om een aantrekkelijke woonomgeving met relatief veel groen te realiseren, zonder dat dit veel ruimte in beslag neemt?

Doel

Het ontwikkelen van inzicht in de volgende twee vraagstukken:

- Voor welke groepen woningzoekenden en voor welke typen woningen, in welke prijsklassen is een collectieve tuin een aanvaardbaar of aantrekkelijk alternatief?
- Hoe moet een collectieve tuin worden vormgegeven, ingericht en beheerd om optimaal te kunnen inspelen op de wensen van de verschillende groepen woningzoekenden?

Aanpak

Voorafgegaan door literatuur- en veldonderzoek zijn op enkele bestaande locaties diepte-interviews afgenomen bij een beperkt aantal bewoners van woningen met een collectieve tuin. Op basis van deze diepte-interviews zijn hypothetische doelgroepen geformuleerd. Voor deze doelgroepen zijn speciaal op hun wensen gerichte collectieve tuinen ontworpen. Door middel van een computergestuurde enquête op de Floriade zijn de hypothetische doelgroepen met hun bijpassende tuinontwerpen getoetst.

Resultaat

Er zijn op grond van psychologische motieven inderdaad verschillende doelgroepen te onderscheiden voor woningen met collectieve tuinen. De doelgroepen bleken relevant voor de beleving van collectieve tuinen, maar konden niet duidelijk worden gekarakteriseerd op basis van sociaaldemografische kenmerken. De doelgroepen bleken wel onderscheidend wanneer het gaat om de interesse in de collectieve tuin, de achterliggende motieven om wel of geen collectieve tuin te willen, en de wensen ten aanzien van inrichting en beheer van de tuin.

Doorwerking

In samenwerking met de opdrachtgevers is een communicatieplan opgesteld. Het onderzoeksrapport blijft in 2003 eerst nog enige tijd alleen beschikbaar voor de opdrachtgevers. Wel zullen gemeenten via een brochure geïnformeerd worden over het onderzoek.

Opdrachtgevers | Dura Vermeer | Bouwfonds Wonen | SFB Vastgoed en het ministerie van LNV.
Contactpersoon | Dr. A.E. van den Berg | Tel: 0317 – 474393 | E-mail: agnes.vandenberg@wur.nl.

Recreatief groen in Structuurplan Amsterdam

Dr. S. de Vries

Vraagstuk

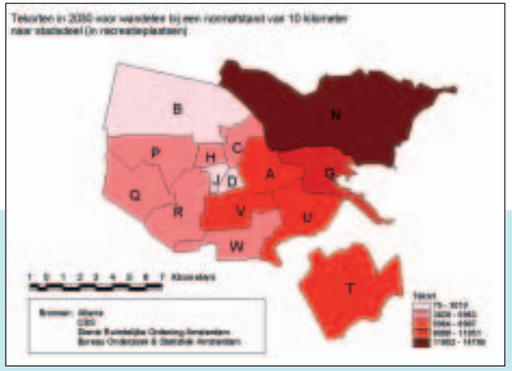
Hoe verhoudt de omvang van het recreatieve aanbod in en rond Amsterdam zich momenteel tot de vraag naar dergelijke mogelijkheden vanuit de Amsterdamse bevolking? En hoe ligt dit na de uitvoering van het nieuwe structuurplan, rekening houdend met het stijgende aandeel niet-westerse allochtonen binnen een groeiende bevolking?

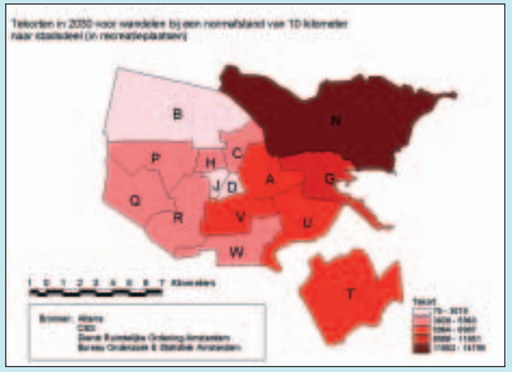
Doel

Het doel van dit project is om inzicht te krijgen in de consequenties van het nieuwe structuurplan, "Kiezen voor stedelijkheid", voor de recreatieve mogelijkheden van de Amsterdammer in de toekomst (2030).

Aanpak

Uitgangspunt voor het in kaart brengen van het huidige beschikbare aanbod vormt de CBS Bodemstatistiek uit 1996. Hier zijn enige verfijningen in aangebracht.
Vervolgens is aan elke categorie van bodemgebruik per recreatieve activiteit een opvangcapaciteit toegekend. Voor een hectare bos is dit bijvoorbeeld 9 plaatsen per dag voor wandelaars, plus nog eens 3 plaatsen voor fietsers. Aan de vraagkant is gekeken welk deel van de bevolking naar verwachting deelneemt aan de betreffende activiteit op de maatgevende dag (hier: 5-de drukste dag). Hierbij is rekening gehouden met de samenstelling van de bevolking: er is een onderscheid gemaakt tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen. Bij niet-westerse allochtonen ligt de behoefte aan fietsmogelijkheden lager, maar die aan wandelmogelijkheden en overige vormen van parkgebruik juist hoger. Vervolgens is gekeken hoe deze twee grootheden zich tot elkaar verhouden. Per activiteit is een normafstand gekozen: de afstand waarbinnen er in principe voldoende aanbod beschikbaar moet zijn. Omdat er niet alleen gekeken wordt naar het binnenstedelijke aanbod, is in de analyse ook rekening gehouden met het feit dat het aanbod gedeeld moet worden met inwoners van naburige steden, zoals Amstelveen en Zaandam. De analyse is herhaald voor 2030, na het in kaart brengen van de ontwikkelingen in zowel het aanbod als de vraag. De gehanteerde methode is een verfijning van die zoals eerder door Alterra gehanteerd in een soortgelijk onderzoek voor de ANWB.

Resultaten

Volgens de gehanteerde uitgangspunten bestaat er in de huidige situatie een duidelijk tekort aan wandel- en fietsmogelijkheden. Voor fietsen neemt dit tekort in de toekomst wat af. Voor wandelen ligt dit complexer. Om te beginnen neemt de hoeveelheid beschikbare wandelmogelijkheden na uitvoering van het structuurplan toe. Echter, anderzijds neemt zowel de per inwoner benodigde hoeveelheid toe, alsook het totale aantal inwoners. Het netto resultaat is een stijging van het gemeentelijke tekort aan wandelmogelijkheden. Ruimtelijk gezien concentreren de tekorten zich in 2030 sterker in het noordoosten van de stad. Het is met name hier dat de ontwikkeling van het aanbod geen gelijke tred houdt met de explosieve lokale bevolkingsgroei (als gevolg van de geplande inbreidingsoperatie). Voor het parkgebruik anders dan in de vorm van wandelen en fietsen, wordt zowel in de huidige als in de toekomstige situatie geen tekort geconstateerd. Bij de uitkomsten moet aangetekend worden dat Amsterdam tussen nu en 2030 een aantal stadsparken laat veranderen van geschikt voor extensief, naar geschikt voor intensief gebruik. Zonder een dergelijke capaciteitswijziging zouden de resultaten voor de toekomst allicht minder positief uitvallen.

Doorwerking

De uitgevoerde exercitie wordt vooralsnog als een proef beschouwd. In 2003 zullen nog verdere aanpassingen van de methode plaatsvinden. De dan gegenereerde uitkomsten zijn bedoeld als input voor de discussie omtrent de uitwerking van het structuurplan, met name om het recreatieve aspect verder vorm te geven en te verankeren in dit plan. Tevens is de methode inmiddels voor een groot deel geautomatiseerd, waardoor toepassing in andere regio's vergemakkelijkt wordt.

Opdrachtgever | Dienst Ruimtelijke Ordening, Amsterdam
Contactpersoon | Dr. S. de Vries | Tel: 0317 – 474 638 | E-mail: sjerp.devries@wur.nl.

Infrastructuur

3

De bewoonde brug

Drs. M.J.M. van Mansfeld

Vraagstuk

"Over de bewoonde brug oostflank Venlo" is een pilotproject dat beoogt oplossingen te schetsen en de haalbaarheid te toetsen voor twee grijsgroene kruispunten bij Venlo. Grijsgroene kruispunten zijn plaatsen waar breed asfalt en belangrijke natuur elkaar ontmoeten en waar een uitdaging ligt om deze werkelijk robuust te verknopen.

Doel

Het project is uitgevoerd om een daadwerkelijke casus groengrijs kruispunt uit te werken, waarvoor nu momentum en daadkracht aanwezig zijn bij betrokken partijen. Doel is slimme, meervoudige oplossingen bedenken, waardoor meerwaarde voor zowel infrastructuur, natuur maar ook andere belangrijke functies gecreëerd wordt. Vervolgens is gefocust op het toetsen van de haalbaarheid van deze oplossingen door bestuurders, waardoor enerzijds draagvlak voor innovatieve ideeën ontstaat en anderzijds het eisenpakket voor ontwerp en inrichting van een grijsgroen kruispunt aangescherpt wordt.

Een belangrijk nevendoel van het project is kennisontwikkeling. Een aantal kennisvragen is aan het project gekoppeld:

- de werkwijze: participatief plannen, de onderwerpende benadering met werkateliers en ontwikkeling van procesarchitectuur per werkfase;
- instrumenten: de ontwikkeling van een specifiek instrumentarium om interactief een multicriteria analyse te kunnen uitvoeren;
- vergelijking van de planningscultuur en planningswijze in een grensoverschrijdend gebied;
- toets voor de denklijnen, zoals die ontwikkeld zijn in de beleidsstudie Das en Dam (Brinkhuijsen 2000), waarbij de concepten naar een hoger plan kunnen worden gebracht.

Aanpak

Twee goed doordachte en voorbereide (ontwerp)ateliers vormen de spil van het werkproces. Belangrijk in de interactieve benadering van een dergelijke studie, is de selectie van sleutelactoren in de verschillende fasen van het project. Tijdens een eerste werkatelier werd een beroep gedaan op kennis, kunde maar vooral ook creativiteit van Nederlandse en Duitse gecommitteerde deelnemers (onderzoekers, sectordeskundigen, innovatoren, gebiedskenners). In een "hoge druk pan proces" zijn nieuwe ideeën ontwikkeld, die vervolgens verder zijn uitgewerkt tot inrichtingsschetsen. In een tweede atelier, waar de haalbaarheid van en het draagvlak voor de oplossingen werden getoetst, was het de beurt aan bestuurders, opiniemakers en dragers van bestuur en geld. Zij zijn uitgenodigd om in een interactief proces de wilde ideeën met de voeten in de grond te plaatsen, de niet haalbare ideeën te verwerpen en de kansen te doorzien. Dit is gebeurd via een multicriteria analyse. Deze methode helpt bij het afwegen van geselecteerde criteria, ook als deze niet direct in geld zijn uit te drukken (bijvoorbeeld natuur, beleving, woongenot, bereikbaarheid, imago).

Resultaat

De resultaten omvatten een serie van zes onderbouwde planschetsen met een programma van eisen waaraan de mogelijke 'bewoonde brug' moet voldoen. Doordat bestuurders op een actieve manier in aanraking zijn gekomen met de materie van grijsgroene kruispunten, is bereikt dat zij het gedachtegoed verder meenemen.
Ook op gebied van proces en kennisontwikkeling is resultaat geboekt. De ervaring die is opgedaan bij het interactief toepassen van een multicriteria analyse is van grote waarde bij volgende projecten. En de dialoog die in de streek integraal op gang is gekomen, kan als een belangrijk resultaat van dit project gezien worden.

Doorwerking

Deze studie kan fungeren als voorbeeld van procesinnovatie in de planning van infrastructuur en ecologische belangen. De ervaringen en conclusies uit dit project kunnen meegenomen worden in andere cases. Het is zaak daarbij snel in te spelen op lopende ruimtelijke ordeningsprocessen. Het mobiliseren in het gehele planproces, van een scala aan actoren is essentieel om werkelijke integrale oplossingen te realiseren. LNV- zuid heeft het ideeëngoed geadopteerd en zal samen met gemeente Venlo, RWS en Provincie een vervolg traject voor realisatie in gaan zetten.

Opdrachtgevers | LNV-zuid | Provincie Limburg | Gemeente Venlo | Rijkswaterstaat Limburg | Bezirksregierung Düsseldorf | Staatskanselarij Düsseldorf.
Contactpersonen | Drs. M.J.M. van Mansfeld | Tel 0317-474624 | E-mail: madeleine.vanmansfeld@wur.nl | Ir. R. Groot | Tel 0317-474627 | E-mail: rienke.groot@wur.nl.

Kennisontwikkeling bij Het Muizengaatje

Ir. J.F. Jonkhof

Vraagstuk

Het Muizengaatje is de volksmondbenaming voor de nauwe doorgang onder het treinviaduct en de A20 aan de Noordrand van Rotterdam. Op deze plek persen dagelijks vele auto's, trams, bussen, fietsers en voetgangers zich van het ene stadsdeel naar het andere. Het terrein naast het Muizengaatje is een indrukwekkend gebied van zo'n zevenduizend vierkante meter, waar de draagpilaren van de A20 met hun voeten in het water staan. Dit gebied was een ongecontroleerde restruimte waar duidelijk 'iets mee moest'. Inmiddels is een complex project gerealiseerd: de bouw van een rioolwateroverstort met tijdelijke berging. De directe vraag voor dit project is: Hoe kan je van zo'n pionierproject een voorbeeldproject maken voor de hele Rotterdamse Ruit? De indirecte vraag aan Alterra was mee te denken om van dit project een voorbeeldproject van het Stimuleringsprogramma Intensief Ruimtegebruik (StIR) te maken.

Doel

Alterra heeft zich ingespannen om van het project Het Muizengaatje een voorbeeldproject StIR te maken, waardoor ervaringskennis uit dit project voor vergelijkbare locaties ontsloten wordt.

Aanpak

Kunst, kapitaal en wetenschap zijn gecombineerd in dit project. Zowel kunstenaars, onderzoekers, ontwerpers als bestuurders hebben aan dit project gewerkt. Er is een herinrichtingontwerp gemaakt voor het Muizengaatje dat het probleem terplekke oplost. Daarbij wilde men overdraagbare ervaringskennis vanuit dit project voor vergelijkbare locaties ontsluiten. Hiervoor participeerde Alterra in 2001 in de klankbordgroep. Deze klankbordgroep kwam regelmatig bij elkaar. Alterra heeft een bijdrage geleverd aan de ideeontwikkeling en samengewerkt met Plantresearch International (PRI) om kennis over groeiomstandigheden voor groen in extreme omstandigheden in te brengen.

1 Het StIR van Directoraat-Generaal Ruimte (VROM) is in 2001 in het Innovatie Programma Stedelijke Vernieuwing (IPSV) opgegaan.

Resultaat

Het eindresultaat is dat in 2001 het project is uitgekozen als voorbeeldproject StIR. Daarmee is een restruimte aan de stadsrand bruikbaar en innoverend vormgegeven. Dit heeft een vliegwieleffect gehad. Het project is groter geworden dan men aanvankelijk voor ogen hield. De ambities van het project is uitgebreid met thema's als duurzaamheideducatie en biozuivering. Verder heeft het project in het afgelopen decennium geleid tot diverse publicaties en een website www.restruimten.nl.

Doorwerking

Het Muizengaatje heeft de landelijke erkenning gekregen als voorbeeldproject voor herinrichting van restruimten, onder andere naar aanleiding van toekenning van de StIR-voorbeeldproject status. Verder schreeuwt het project als het ware om uitbreiding. Er zijn namelijk méér restruimten waarbij vragen als ' Wie is er verantwoordelijk voor de restruimten op grensgebieden? Wat zijn de uitgangspunten, de visie, de strategie? Hoe schakel je locale kennis in? Wat is het beleid?' nog onbeantwoord zijn.

Opdrachtgevers | De vraag aan Alterra is gesteld door de initiatiefnemer van het project, de directeur van het Centrum voor Beeldende Kunst in Rotterdam. De gemeente Rotterdam heeft vervolgens aan Plantresearch International gevraagd een verkenning te doen naar omstandigheden voor groei van planten in extreme milieuomstandigheden.

Contactpersoon | Ir. J.F. Jonkhof | Tel: 0317 - 478714 | E-mail: jos.jonknhof@wur.nl.

Bestemmingen in risicozones, een omslag in denken

Ir. Rienke Groot

Vraagstuk

In het Vierde Nationaal Milieubeleidsplan is een beleidsvernieuwing van het externe veiligheidsbeleid aangekondigd. De normen voor externe veiligheid worden aangescherpt en zullen op korte termijn een wettelijke status krijgen. De nieuwe wetgeving is sterk gericht op verbod, beperken, vermijden en uitsluiten van risico's. Het risicobeleid zal hiermee een grotere rol gaan spelen in de ruimtelijke planvorming. Rondom infrastructuur waar gevaarlijk transport plaatsvindt, zijn niet meer alle vormen van ruimtegebruik mogelijk.

De kansen om te komen tot een slimme invulling van de risicozones die het gevolg zijn van de nieuwe wetgeving krijgen weinig aandacht. Wat zijn nu werkelijk de gevolgen van striktere normen voor risicocontouren? Hoe gaan we om met de wens en noodzaak elke vierkante meter in stedelijk gebied optimaal te gebruiken? Zijn risicocontouren alleen maar lastig, of kunnen ze ook gezien worden als een kans? Er is behoefte aan concrete handvatten om creatief om te gaan met de gebieden binnen de risicocontouren en deze contouren slim te combineren met andere milieunormen zoals geluidsnormen en normen voor luchtkwaliteit.

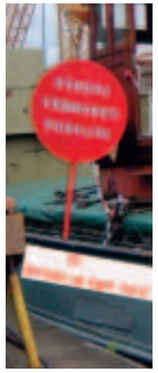
Doel

Het maken van concrete handvatten voor de inrichting van risicozones met speciale aandacht voor milieunormen, geluidsnormen en luchtkwaliteitsnormen.

Aanpak

Door op een andere manier naar het grondgebruik van risicozones te kijken, wordt de spanning tussen veiligheid, economie, ruimtelijke ordening en milieu een uitdaging in plaats van een opgaaf.

Gekozen is voor een creatieve brainstorm met personen van divers pluimage. Dit leverde 115 ideeën om kwaliteit in risicozones te genereren. De ideeën variëren van concrete inrichtingsvoorstellen tot ideeën die nog een verandering in denken over risico's behoeven. Vervolgens zijn de ideeën gegroepeerd naar verschillende typen oplossingsrichtingen, en zijn ze getoetst op de mogelijkheid tot concretisering voor de meest kansrijke richtingen. De resultaten daarvan zijn verwerkt in een essay.

Resultaat

De oplossingen zijn als volgt onderverdeeld:

risico's minimaliseren:

Gericht op het behoud van zoveel mogelijk bestemmingsmogelijkheden. Technische aanpassingen of spreiding van activiteiten in de tijd kunnen worden aangegrepen om risico's te reduceren. Met deze reductie is een verbreding van het aantal mogelijke bestemmingen in een risicozone te realiseren.

efficiënter ruimtegebruik:

Concrete inrichtingsvoorstellen, te denken valt aan infrastructuur gerelateerde functies, openlucht recreatie functies, primaire productie functies, rest functies (afvalbak van elders ongewenste functies), stedelijke functies en vermaak functies (activiteiten). De voorbeelden sluiten elkaar niet uit. Stapeling van functies (meervoudig ruimtegebruik) is hierbij goed mogelijk.

de ruimte strategisch inzetten:

Zoeken naar strategische kansen die risicozonering te bieden heeft. We laten hier voorbeelden zien van benaderingen waarbij naast externe veiligheid ook andere beleidsdoelen gehaald kunnen worden. We richten ons hierbij op stedelijke vernieuwing, natuurontwikkeling, waterberging, en beleving.

verantwoord omgaan met risico's:

Niet zozeer het vermijden van risico's, maar het omgaan met risico's op een verantwoorde wijze biedt een scala aan nieuwe inzichten over hoe om te gaan met risicozoneringen. Goede informatievoorziening speelt hierbij een belangrijke rol en is cruciaal om een omslag in denken te bewerkstelligen. Dit vergt een andere benadering van de verantwoordelijkheidsvraag en de daarmee samenhangende vraag van aansprakelijkheid.

Doorwerking

Het essay is een van de producten die een blikverruiming met betrekking tot risicozoneringen moet bewerkstelligen. Het is een eerste verkenning in het komen tot een brochure voor gemeenten, waarin praktische voorbeelden en stappenplannen te vinden zijn over hoe te komen tot een zo optimaal mogelijk gebruik van risicozones.

Opdrachtgever | Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat Generaal Goederenvervoer - lading en risicobeleid
Contactpersonen | Ir. Rienke Groot | Tel: 0317 - 474627 | E-mail: rienke.groot@wur.nl | Ir. Jeroen Kruit | Tel: 0317 - 474434 | E-mail: jeroen.kruit@wur.nl.

Stad en landbouw

4

Zorgkaart Deventer

Drs. Y.D. Schuler

Vraag

Op welke manier kan een actief zorgnetwerk in de regio worden gekoppeld aan landelijke (landbouw) activiteiten in het gebied? Kan voor de stad-landregio Deventer een zorgkaart worden opgesteld?

Doel

Het maken van een zorgkaart. Dat wil zeggen: overzicht krijgen in vraag en aanbod van de zorg in de stad-landregio Deventer en de mogelijkheden om nieuwe netwerken te ontwikkelen.

Aanpak

Bij de aanpak staan de zorg en landbouwvernieuwing in de regio centraal maar ook de mogelijkheden tot nieuwe samenwerkingsvormen in het landelijk gebied. De groene omgeving is een belangrijke schakel en wordt gebruikt als underlay voor nieuwe ontwikkelingen.
Het onderzoek valt uiteen in twee delen.

1. Een verkenning van de ontwikkelingen in het gebied door middel van interviews, excursie en gezamenlijke bijeenkomst met betrokken zorginstellingen. Op basis hiervan wordt een eerste kaart van netwerken getekend.
2. Als vervolg daarop zal door middel van participatieve interactie-bijeenkomsten de zorgkaart verder ontwikkeld en aangevuld worden met (potentiële) aanbieders van zorgdiensten in het landelijke gebied.

Resultaat

- **Een zorgkaart: een overzicht van bestaande en zich ontwikkelende 'groene' zorgnetwerken binnen de regio Deventer.**
- **Het aansluiten bij bestaande danwel opbouwen van kennisuitwisselende actorengroepen, die gezamenlijk de verdere aanvulling van de 'zorgkaart' ter hand zullen nemen.**
- **Een mogelijk toekomst scenario voor een verdere ontwikkeling van een stad/land zorgkaart.**
- **Excursieverslag en gespreksverslagen gebundeld in een onderzoekspublicatie.**

Doorwerking

Binnen het NIDO onderzoek (Nationaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling) wordt het tweede deel van het onderzoek uitgewerkt. De betrokkenen in Deventer en omgeving gaan van het eerste deel van het onderzoek een concrete uitwerking maken en een project starten om de zorgkaart interactief en beschikbaar te maken.

Opdrachtgevers | Stichting IJssellandschap Deventer | Provincie Overijssel
Contactpersoon | Drs. Y.D. Schuler | Tel: 0317 - 474748 | E-mail: yvon.schuler@wur.nl.

Monitoringsonderzoek Experiment Gaasterland

Ing. G. Kolkman

Vraagstuk

Op welke wijze (proces) wordt in het Experiment Gaasterland de gebiedseigen invulling van de EHS in Gaasterland (provincie Friesland) gerealiseerd?

Doel

Boeren, natuurbeheerders en particuliere grondeigenaren in Gaasterland duidelijkheid verschaffen over de manier waarop nu wordt gewerkt aan de realisering van natuur.

Aanpak

Alterra volgt vijf jaar (2000-2005) lang de ontwikkelingen binnen het experiment Gaasterland, dat een gebiedseigen invulling van de EHS inhoudt. Daarbij wordt zowel gekeken naar de ecologische kwaliteit (inhoud) als naar de manier waarop men dit realiseert (proces). Het onderzoek wordt kritisch gevolgd door een klankbordgroep, waarin alle belanghebbenden bij het proces vertegenwoordigd zijn.
In 2002 heeft Alterra met het programma Groene Metropolen het proces rond de natuurrealisatie in Gaasterland tot nu toe in beeld gebracht. Daarvoor zijn zestien interviews gehouden met boeren, natuurbeheerders en particuliere grondeigenaren uit het gebied.

Resultaat

Uit het onderzoek komt naar voren dat er verschillende visies zijn op hoe de natuur in Gaasterland zich zou moeten ontwikkelen. Boeren en particulieren herkennen en erkennen deze verschillen.. In de verhoudingen tussen de vereniging voor Agrarisch en Particulier Natuurbeheer BOSK & GREIDE en de natuurorganisatie (Staatsbosbeheer Fryske Gea en Natuurmonumenten) is inmiddels een toenadering te constateren. Op bepaalde terreinen werkt men inmiddels samen. De verwachting is dat door meer samen te werken de natuurkwaliteit zich positiever kan ontwikkelen. Die samenwerking zal ook nodig zijn omdat de dynamiek in de landbouw zeer groot is. Veel boeren stoppen en daardoor komt er ten opzichte van het verleden veel grond vrij. De vrijkomende grond biedt kansen om zowel de kwaliteit van de agrarische productie als de natuurkwaliteit te verbeteren. Ook de benutting van het instrument grondpot komt door deze ontwikkelingen van de grond.

Doorwerking

De komende jaren zal Alterra zowel de ontwikkeling van het proces als de inhoud (natuurkwaliteit) blijven volgen. Uitgangspunt daarbij is dat het gebied zelf bepaalt hoe het proces verloopt. In de klankbordgroep van dit onderzoek is in ieder geval de intentie uitgesproken dat alle partijen gezamenlijk willen werken aan een creatief proces om de natuurkwaliteit in Gaasterland te verbeteren.

Opdrachtgever | DWK programma Groene Metropolen | de Regionale Directie Noord van het Ministerie van LNV.
Contactpersoon | Ing. G. Kolkman | Tel: 0317 - 477726 | E-mail: gerard.kolkman@wur.nl.

Agribusinessparken

Ir. W. van Eck

Vraagstuk

Waar wordt over 30 jaar ons voedsel geproduceerd? Wat kunnen we dan aan onze kleinkinderen laten zien? De landbouwgronden zoals ze nu zijn, of gaan we met hen naar fabriekshallen waar vlees en vis wordt geproduceerd? Of eten we misschien helemaal geen vlees meer en nemen we hen mee naar een agropretpark waar natuur, landbouw en industrie op een harmonieuze manier samenkomen?

Op veel plaatsen in Nederland wordt gedacht aan de mogelijkheid een agribusinesspark te ontwikkelen. In de discussies worden verschillende typen onderscheiden met verschillende eigenschappen. Om deze discussie te voeden heeft het ministerie van LNV aan Alterra gevraagd een schetsboek te maken waarin een aantal typen nader wordt uitgewerkt.

Doel

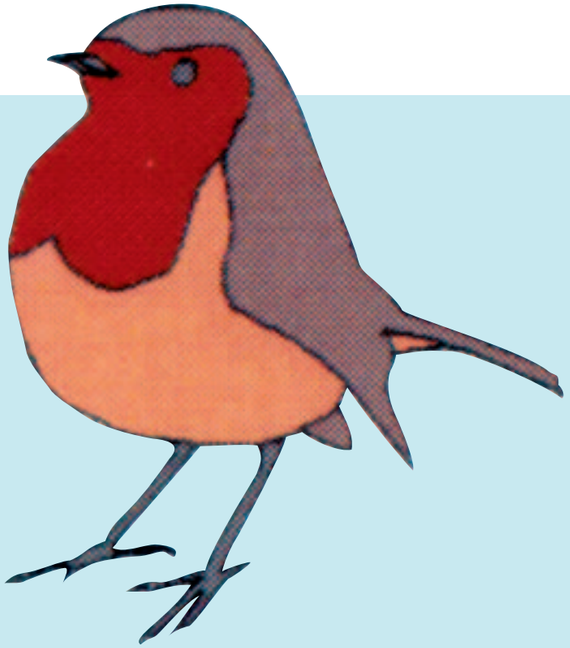
Het maken van een schetsboek dat inspiratie biedt aan ondernemers, overheden, maatschappelijke groeperingen en kennisinstellingen die bezig zijn met het vormgeven en invullen van het begrip Agribusinessparken.

Aanpak

Stap 1: In beeld brengen van het scala aan mogelijkheden voor agribusinessparken.
Stap 2: Opstellen ontwerpeisen voor agribusinessparken.
Stap 3: Ontwikkelen van referentiebeelden in een ontwerpatelier met beleid, bedrijfsleven, ontwerpers en onderzoekers
Stap 4: Rapportage

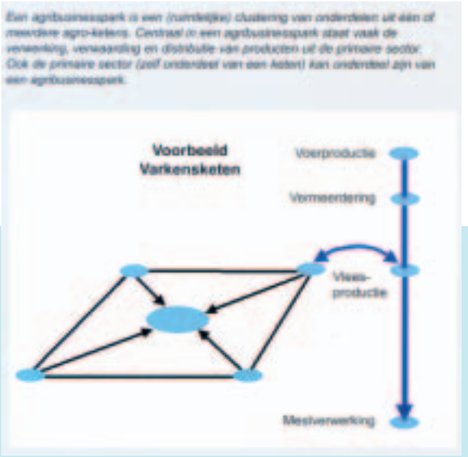

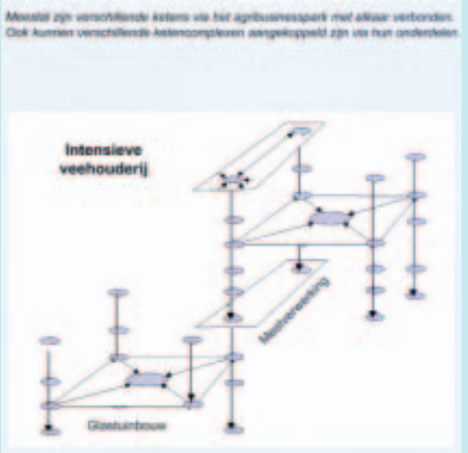
Een voorbeeld van clustering van intensieve veehouderijbedrijven in de Peel.

Resultaat

Het resultaat is een schetsboek met vijf concepten van Agribusinessparken.

Opdrachtgevers | Het ministerie van LNV (directie I&H en directie GRR) | Expertise Centrum LNV
Contactpersonen | Ir. W. van Eck | Tel: 0317 – 474416 | E-mail: wijnie.vaneck@wur.nl
| Drs. Ing. F. Bethe | Tel: 0317 – 474705 | E-mail: frans.bethe@wur.nl.

Boeren voor Natuur in stedelijk gebied

Ir. I.M. van den Top

Vraagstuk

In de omgeving van Delfgauw bevindt zich een groene enclave temidden van stedelijke dynamiek. Deze enclave kan haar betekenis - voor de stedelingen en voor de mensen die er wonen - behouden als zij voldoende kracht heeft. Het gebied is onderdeel van de 'groenblauwe slinger'.
De hoofdvraag hier is: welk perspectief kan de visie Boeren voor Natuur bieden bij het versterken van de groenblauwe slinger? Hoe kan het gebied, ook op lange termijn, haar rol als kwaliteitsdrager in het stedelijk gebied vervullen. Kan de relatie met de stad verbeterd worden?

Doel

Behalve het beantwoorden van de bovenstaande vragen, is het verkrijgen van een bredere spinn-off van de leerervaringen uitdrukkelijk als doel. De interactieve momenten in het project richten zich met name op dat laatste.

Aanpak

Het project richt zich op het land van Jan Duijndam dat in de de agrarische enclave 'Polder van Biesland', temidden in het verstedelijkte gebied van Delft, Den Haag en Pijnacker-Nootdorp ligt. Het project wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met een projectgroep. De projectgroep bestaat uit een boer, een vrijwilliger van een natuurvereniging, een LNV-er en een ambtenaar van de provincie. Daarnaast worden andere groepen betrokken zoals financiers, bestuurders, Staatsbosbeheer, Hoogheemraadschap, andere boeren en Brussel. In relatie tot een aantal meer algemene vragen omtrent Boeren voor Natuur, wordt een relatie gelegd met de werkgroep Boeren voor Natuur van het Ministerie van LNV, met name als het gaat om fondsvorming of om de consequenties van Europees beleid. Inmiddels is de betrokkenheid nog breder dan oorspronkelijk gepland.

Resultaat
Het projectresultaat is een haalbaarheidsanalyse van de mogelijkheden en onmogelijkheden van toepassing van Boeren voor Natuur in dit stedelijke gebied. Het product is zodanig concreet gemaakt dat deze kan dienen als wervend gebiedsdocument richting mogelijke financiers en beslissers op verschillende niveaus.

Doorwerking
Deze pilotstudie 'Boeren voor Natuur' is heeft praktijkgerichte resultaten opgelgeverd. Het beleidsimpact is groot. Er is nu al betrokkenheid van alle LNV-directies, provincie, Hoogheemraadschap en gemeenten.

Opdrachtgevers | Provincie Zuid-Holland | DWK programma's Gammagroen | Regionale Identiteit | Groene Metropolen.
Contactpersoon | Ir. I.M. van den Top | Tel: 0317 – 478701 | E-mail: marleen.vandentop@wur.nl.

Kennislandgoed Flevoland

Ing. Gerard Kolkman

Vraagstuk

Bij Praktijkonderzoek Veehouderij (WUR) is het idee voor een Kennislandgoed ontstaan gedurende het onderzoeksprogramma Multifunctionele Landbouw. Op welke manier kunnen Praktijkonderzoek Veehouderij samen met Praktijkonderzoek Plant & Omgeving, LEI en Alterra dit concept verder uitdiepen en werken aan een proces om te komen tot daadwerkelijke realisatie hiervan.

Doel

Doel van het project is te komen tot een samenhangend ontwerp en inrichting voor het gebied in de driehoek tussen Lelystad, Swifterbant en Dronten. Dit gebied roept vanwege zijn durf, uitstraling en ruimtelijke kwaliteit als vanwege het proces waarin het tot stand is gekomen, zoveel enthousiasme, betrokkenheid en draagvlak op, dat realisatie als het ware vanzelf gaat omdat het innovatieproces door het gebied wordt opgepakt.

Aanpak

De opzet van een regiodialoog vanuit een innovatiegedachte is het uitgangspunt. Daarbij moet het ontwerpproces leerervaringen opleveren die bruikbaar zijn voor andere regio's. De tijdshorizon is een middellange (4 a 5 jaar) en lange termijn (10 - 30 jaar). De voorgestelde aanpak brengt een integratie tot stand van kennisproductie, moderne duurzame landbouw en ruimtelijke kwaliteit, infrastructuur, recreatieve functies, wonen, natuur- en landschapsontwikkeling.

Resultaat

De eerste daadwerkelijke stap is het ontwerpatelier geweest dat op 26, 27 en 28 november 2002 in Lelystad is georganiseerd. Alle belangrijke stakeholders - provincie Flevoland, gemeenten Lelystad en Dronten, NLTO en boeren uit plangebied, natuurbeheerorganisaties, waterschap, banken, KvK, ontwerpers, vertegenwoordigers van Wageningen-UR etc. - gaven gehoor aan een oproep mee te doen ideeën te genereren voor het benoemde gebied. Vooraf maakten twee actorenanalyses de verschillende posities van de stakeholders duidelijk.
In het ontwerpatelier stonden een viertal opties voor het plangebied centraal:

1. **"rand"-stadlandschap**
2. **internationaal kennislandschap**
3. **grondgebonden agroproductielandschap**
4. **werkgelegenheidslandschap**

Deze opties kwamen van de deelnemers zelf. Uit de namen van de opties komen de "driving forces" duidelijk naar voren. In een scenarioaanpak is getracht de te verwachten ontwikkelingen te benoemen tegen de achtergrond van al reeds voorgenomen ontwikkeling zoals de bijvoorbeeld de Hanzespoorlijn. Tot slot zijn de scenario's vertaald in mogelijke projectideeën.

Doorwerking

De brainstormfase en kiemfase voor goede en slimme ideeën eindigen hier niet mee. De verschillende scenario's moeten nog verder door vertaald worden naar nieuwe concepten. Het uiteindelijke doel is in gezamenlijkheid met de betrokken gebiedsactoren haalbare en gedragen ontwerpen te definiëren. Dan komt het moment keuzes te maken en tijdig verbindingen te leggen met de gangbare besluitprocedures van de provincie en gemeenten. De Brusselse fondsen in Flevoland bieden in dit kader een extra kans.

Opdrachtgever | DWK programma Groene Metropolen | WISI | Kenniseenheden van Wageningen-UR.
Contactpersonen | Ing. Gerard Kolkman | Tel: 0317- 477726 | E-mail: gerard.kolman@wur.nl | Ir. Catharinus Wierda | Tel: 0320-29 34 55 | E-mail:catharinus.wierda@wur.nl | Ir. Theo Vogelzang | Tel: 070-3358324 | E-mail: theo.vogelzang@wur.nl.

Zorglandgoed de Hoge Born

Drs. Y.D. Schuler

Vraagstuk

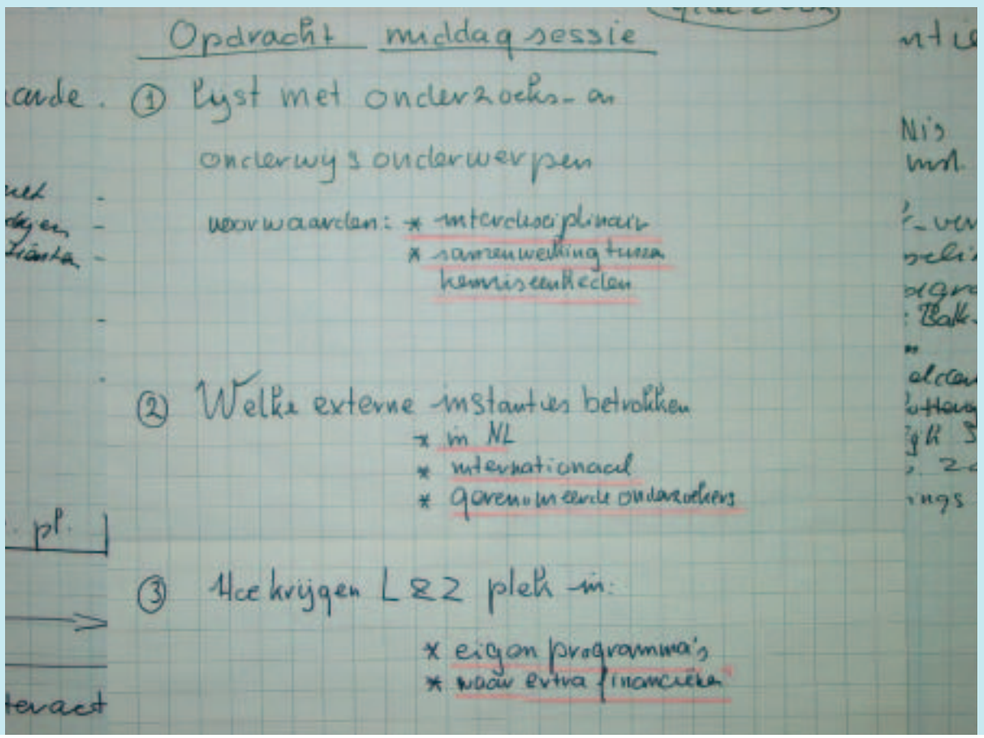
Op wat voor een manier kun je landbouw combineren met zorg?

Doel

Het maken van een ontwerp voor het landgoed ‘de Hoge Born’ met de specifieke opdracht om maatschappelijke (zorg) organisaties samen te laten werken aan een nieuw concept voor landbouw & zorg.

Aanpak

De aanpak bestond uit interactieve planontwikkeling: door een aantal maatschappelijke (zorg)organisaties uit de regio deel te laten nemen aan een ontwerpatelier werden ideeën met elkaar uitgewisseld. Drie scenario’s zijn samengevoegd en door een kerngroep tot een plan van aanpak uitgewerkt. Tegelijkertijd is een aantal wetenschappers in een atelier aan het werk gegaan om de onderzoeksmogelijkheden aan het landgoed te koppelen.
De ontwikkeling van een businessplan vindt plaats in samenwerking met verschillende partijen die op het landgoed gaan werken. Kennisuitwisseling op het gebied van landbouw & zorg staat hierbij voorop, gevolgd door de koppeling van theoretische- en ervaringskennis in een daadwerkelijk uit te voeren proefproject.

Resultaat

Er zijn twee atelierbijeenkomsten geweest. De ontwerpresultaten van deze bijeenkomsten zijn in beeld en woord verslagen. Verder ligt er een plan van aanpak en worden op dit moment stappen gezet om een uitvoeringsgroep in het leven te roepen voor de uitvoering en opzet van het landgoed ‘de hoge Born’.

Doorwerking

De doorwerking van dit samenwerkingsproject vindt plaats in de opzet van een ‘expertisecentrum landbouw & zorg’ dat op het landgoed een plaats zal krijgen. In een vervolgtraject wordt de opbouw van dit project ondersteund met onderzoeksaanvragen en uitvoering, en zal het via monitoring bestudeerd en begeleid worden. Ook zullen verschillende nieuwe onderzoeksonderwerpen binnen het project en het expertisecentrum met verschillende participanten verder worden opgepakt.

Opdrachtgever | Wageningen UR (WISI)
Contactpersonen | Drs. Y.D. Schuler | Tel: 0317 - 474748 | E-mail: yvon.schuler@wur.nl
| Dr. Jan Hassink | Tel: 0317 – 47 59 62 | E-mail: jan.hassink@wur.nl.

InterregIIIB Northwest Europe – Pulse

Dr. L.M. van den Berg

Vraagstuk

In het kader van het Interreg IIIB van de Europese Commissie wordt met partners uit Engeland, Duitsland, Frankrijk en Nederland de projectaanvraag PULSE (**P**eri-**U**rban-**L**andscape-**S**cen**e**s) voorbereid. Inhoudelijk is de vraag aan de orde: hoe wordt in verschillende landen omgegaan met de stadsrandzone rond stedelijke agglomeraties?

Doel

Doel van PULSE is het ontwikkelen van strategieën die een bijdrage leveren aan het behoud van vitale stadsrandzones waarbinnen plaats is voor economisch en ecologisch gezonde landbouw, recreatie mogelijkheden en natuur en landschap.

Aanpak

Vanuit Nederland opteren de gemeenten Amersfoort en Leidschenda-Voorburg voor deelname aan het project. DLG is de leadpartner. Alterra heeft het initiatief ontwikkeld. Pulse laat zich definiëren als een actieproject met gerichte investeringen, die moeten leiden tot een multifunctioneel gebruik van het stadland-landschap door zowel stedelijke bewoners als de plattelandsbevolking. In 2002 is met de partners gewerkt aan een gemeenschappelijk, "transnationaal" en innovatief actieprogramma, dat een goede kans maakt om door de programmaleiding van INTERREG te worden goedgekeurd voor financiering. Medio 2003 komt daarover uitsluitsel.

Resultaat

De verwachte resultaten van het PULSE project zijn:

- **een gezamenlijk set van strategieën voor de stadsrandzone om de problemen en wensen op een duurzame manier op te lossen**
- **een invulling van het concept "Peri-Urban-Landscape-Scenes" als plaats waar het de bewoners van stad en land de moeite loont om in te werken en naar toe te gaan**
- **een koppeling tot stand te brengen tussen de sectoren (landbouw, recreatie, etc) en verschillende bestuurslagen (publiek private koppelingen)**
- **de bewoners bewust maken van de landschappelijke kwaliteiten in de directe leefomgeving**

Doorwerking

In het project wordt het Europese niveau verbonden met het locale stad-land niveau (top-down en bottom-up) en een brug geslagen tussen planningsnetwerken en de lokale investeerders. Met de ervaringen uit de praktijksituaties bestaat de mogelijkheid het Europese niveau te beïnvloeden.

Opdrachtgever | DWK-programma Groene Metropolen.
Contactpersonen | Dr. L.M. van den Berg | Tel: 0317- 474435 | E-mail: leo.vandenberg@wur.nl | mailto:l.m.vandenberg@alterra.wag-ur.nl.

Groen wonen

5

Groen Wonen 2002

Ir. J.F. Jonkhof

Vraagstuk

Nederlanders willen landelijk wonen, constateert promovenda Saskia Heins. Eerder stelde Alterra vast dat Nederlanders dat wel willen, maar dan toch ook wel dicht bij de stad! Groen wonen staat prominent op de beleidsagenda. In 2001 bracht de catalogus Groen Wonen aan het licht dat Nederland feitelijk tal van zeer gewaardeerde en landschappelijk verrijkende voorbeelden van groen wonen kent of op stapel heeft staan. Opnieuw staat de beeldvorming rond groen wonen centraal: loopt het landelijk vol met ongewenste verstedelijking, of vraagt de ontwikkeling van het platteland om nieuwe vormen van ruimtegebruik waarbij het wonen een innoverende rol kan spelen?

Doel

Groen Wonen richt zich op het krachtig in beeld brengen van het oplossend vermogen van groen wonen als uitvoeringsgerichte beleidsstrategie.

Aanpak

Groen wonen 2002 stond in het teken van het Experimentenprogramma Groen Wonen. Deelprojecten werden steeds gerelateerd aan hun aan het bijdrage experimentenprogramma. Ook in 2002 is de nadruk gelegd op het faciliteren van ervaringen op locatie, boven het ontwerpen van regelgeving of toetsingskaders.
Alterra is gevraagd een bijdrage te leveren voor de beantwoording van beleidsvragen, de organisatie van bijeenkomsten van het Netwerk Groen Wonen rond actuele beleidsthema's en van een buitenlandse excursie. Groen Wonen 2002 werd aangestuurd door het Netwerk Groen Wonen in de functie van een klankbordgroep.
Het Netwerk Groen wonen is inmiddels een belangrijk interactief instrument gebleken voor het initiëren van kennisuitwisseling en het theoretisch ondersteunen van de beleidspraktijk rond het thema 'groen wonen'. Aansturing vanuit het Netwerk Groen wonen maakt het mogelijk concrete projecten te initiëren en samen op te zetten. Het netwerk bestaat uit LNV en VROM maar ook uit 'klanten': gemeenten, beleidsdiensten, onderzoekers, ontwerpers en marktpartijen.

Waar heeft men het over als het om groen wonen gaat? Aan de orde komen:

- Beleidsontwikkeling op rijksniveau (LNV, VROM, OCW), op provinciaal niveau (streekplanning, rode en groene sectoren) en gemeentelijk niveau (stedelijke vernieuwing, groenstructuurplanning, natuur in de stad) met betrekking tot verstedelijking, natuur- en landschap, plattelandsontwikkeling, marktvraag, grondbeleid.
- Architectonische, stedenbouwkundige en landschapsarchitectonische ontwerppraktijk
- Planprocessen, sturingsconcepten
- Communicatieve processen
- Onderzoek naar wensen, gedrag en leefstijlen van mensen

Doorwerking
Door de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen is een beleidswijziging opgetreden, waardoor het experimentenprogramma op een andere leest wordt geschoeid. In 2003 wordt afhankelijk van de beleidsontwikkelingen bezien op welke wijze een leren-door-doen traject in het project Groen wonen is op te nemen. Inmiddels is overigens de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) voornemens om een Experimentenprogramma Plattelandsvernieuwing op te zetten. Ook het Kennis-Expertise-Innovatiecentrum voor stedelijke vernieuwing (KEI) is voornemens hierbij aansluiting te zoeken.

Resultaat
Groen wonen heeft een programmabrede spin-off. In 2002 heeft het project bijvoorbeeld doorgewerkt in verschillende andere projecten, waarbij opvalt dat doorwerking in projecten met een regionaal schaalniveau gunstig lijkt uit te pakken. Voorbeelden zijn: Landstad Deventer, Estafette stad-land, Groen in en om de stad en Extreme-green. Daarmee wordt het project bepaald door een brede multidisciplinaire scope.
Het Netwerk groen wonen heeft de discussie aangezwengeld over de behoefte aan een hanteerbare definitie van groen wonen. Voldoen de groene woonmilieus, zoals gedefinieerd in de Nota Wonen en de Vijfde nota? Is een bredere relatie met verschillende landschapsvormen een betere ingang? Als er een definitie zou zijn, wat is daarvan de functie: betere beleidsinkadering? Deze vragen vormen de inspiratie voor de ideeën over het project voor 2003.

Opdrachtgevers | De ministeries van LNV en VROM.
Contactpersoon | Ir. J.F. Jonkhof | Tel: 0317 - 478714 | E-mail: jos.jonkhof@wur.nl.

Regiostudies en stadsstudies: planvorming en sturing

6

Congres Sustainable City 2002
Segovia, workshop on Agriculture and the City

Drs. W. Timmermans

Vraagstuk

In 2002 is door Het Wessex Institute of Technology in Segovia1 het tweede congres georganiseerd met als onderwerp The Sustainable City. Op het congres hebben vertegenwoordigers uit onder meer wetenschap, beleid en technische consultancy informatie en ideeën uitgewisseld over de Duurzame Stad. Alterra heeft op dat congres in een speciale workshop de vraag welke rol de landbouw speelt of kan spelen voor de Duurzame Stad aan de orde gesteld.

Doel

Doel van de workshop is geweest op basis van projecten in verschillende delen van het continent informatie en ideeën uit te wisselen met als doel de rol die de stadslandbouw voor de steden in de wereld kan spelen op de internationale agenda te zetten.

Aanpak

Voor de workshop zijn deskundigen uit Nederland, Mexico, Frankrijk, Duitsland, Ghana, Venezuela, de Verenigde Staten, Portugal uitgenodigd. In de presentaties zijn projecten aan de orde gekomen, die zijn of worden uitgevoerd in uiteenlopende landen in Europa, Amerika, Afrika en Azië.

Resultaat

De abstracts zijn te vinden op de websites www.stadenlandbouw.nl en www.groenemetropolen.nl. De volledige presentaties zijn te vinden in de proceedings van het congres[2] .

Doorwerking

De uitgever WITPress, verbonden aan het Wessex Institute of Technology, heeft de groep uitgenodigd om in haar reeks Advances in Ecology een wetenschappelijke uitgave te verzorgen over het onderwerp van de workshop.

1. www.wessex.ac.uk te bereiken via link op www.groenemetropolen.nl
2. Brebbia et al, 2002. The Sustainable City 2, Urban Regeneration and Sustainability. WIT Press. Southampton.

In samenwerking met | Wessex Institute of Technology (Groot Brittanië) | Instituto Tecnologico y de Estudios Superiores de Monterrey (Mexico) | Ecole Nationale Superieure du Paysage (Frankrijk) | Instituto Tropical Lissabon (Portugal) | Both Ends (Nederland) | Nebraska Wesleyan University (Verenigde Staten) | Albert Luwigs Universität Freiburg (Duitsland).

Contacpersonen | Drs. W. Timmermans | Tel: 0317 – 478702 | E-mail: wim.timmermans@wur.nl | Ing. G. Kolkman | Tel: 0317 - 477726 | E-mail: gerard.kolkman@wur.nl | Dr. L.M. van den Berg | Tel: 0317 - 474435 | E-mail: leo.vandenberg@wur.nl.

Communicating Urban Growth and Green (Greenscom)

Ir. C.B.E.M. Aalbers

Vraagstuk

Het integreren van groene ruimte in stedelijke ontwikkeling is een belangrijke opgave voor stedelijke planners en bestuurders in Noordwest Europese steden. Het behelst meerdere actoren met verschillende belangen, en bestuurlijke en communicatieve aspecten. Hoofdvraag van het onderzoek is: Welke ruimtelijke plannings- en sturingsinstrumenten kunnen de integratie van stedelijk groen in groeiende steden bevorderen?

Doel

Hoofddoel is het ontwikkelen en verbeteren van sturings- en planningsinstrumenten, die de integratie van stedelijk groen in middelgrote Noordwest-Europese steden versterken.

Aanpak

In 2000 is het EU project Communicating Urban Growth and Green van start gegaan. Het consortium van 5 onderzoeksinstituten en 7 steden startte met voorbereidende theoretische studies naar 'Governance and Policy Instruments' en 'Governance and Communication'. Op basis daarvan werd de effectiviteit van het huidige planning- en sturingsinstrumentarium beoordeeld aan de hand van 14 casestudies in de deelnemende steden Aarhus (Denemarken), Helsinki, Tampere (Finland), Gotenburg (Zweden), Cergy-Pontoise (Frankrijk), Houten en Utrecht (Nederland). In de tweede helft van 2002 is de evaluatie van deze casestudies gestart en is begonnen met de ontwikkeling van het eindproduct: de 'toolkit' met instrumenten voor integratie van openbaar groen in stedelijke ontwikkeling.

Resultaat

In 2003 zal het uiteindelijke product van het project in de vorm van een 'toolkit' worden gepresenteerd. Deze toolkit moet steden behulpzaam zijn bij het plannen, ontwikkelen en beheren van groenvoorzieningen voor een duurzame stedelijke ontwikkeling. De nauwe samenwerking met de steden draagt bij aan de toepassingsgerichtheid van deze toolkit.

De voorlopige resultaten uit de evaluatie van de case-studies (2002) pleiten voor een benadering, gebaseerd op governance en communicatie. Gebleken is dat het met een dergelijke benadering mogelijk is de prestatie van gemeenten te verbeteren en de kwaliteit van het stedelijk groen te vergroten. Ook kan zo'n benadering het aantal conflicten over landgebruik beperken en de planrealisatie versnellen. In het huidige politieke klimaat is het goed de relatie tussen bestuurders en burgers onder de loep te nemen. In het politieke debat over stedelijk groen en ontwikkeling, dienen ook de burgers vertegenwoordigd te zijn. Welke veranderingen zijn haalbaar en wenselijk om dit te realiseren?
Speciale aandacht gaat uit naar de beleidsinstrumenten die verandering stimuleren. Maar ook de rol, de mogelijkheden en de houding van de planner blijkt van primair belang om 'expert' kennis met de kennis van bewoners en gebruikers te combineren. Planners en beheerders kunnen helpen om burgers en bestuurders met elkaar in contact te brengen.

Wanneer top-down, wanneer bottom-up?
Communicatie met bewoners en gebruikers is een tijdrovend en daardoor duur proces. Adequate en effectieve communicatie moet daarom voorop staan. Criteria als samen leren en wederzijds vertrouwen kunnen helpen om de communicatie met de burger te beoordelen.
Verder lijken er op het strategisch niveau nauwelijks vernieuwingen voorhanden die burgers toegang geven tot besluitvormingsprocessen. Van belang is de manier waarop een gemeente omgaat met invloed van burgers op stedelijke groei en groen. Welke juridische randvoorwaarden, plannen en financiële procedures, dienen vastgesteld te worden om het algemeen belang veilig te stellen en tegelijkertijd burgers te stimuleren initiatief te nemen en verantwoordelijkheid te dragen? Hoe kan een gemeente de kwaliteit van haar communicatie met burgers veilig stellen?

In de loop van 2003 zullen middels artikelen, conferenties en een website-presentatie over instrumenten de bovenstaande vragen worden uitgediept en zoveel mogelijk beantwoord.

Doorwerking

De toolkit presenteert sturings- en planningsinstrumenten die de integratie van stedelijk groen in Noordwest-Europese steden bevorderen. Stadsplanners, beheerders, stadsecologen, landschaparchitecten, beleidsmakers en uitvoerders hebben direct toegang tot de projectresultaten. Middels een brochure, artikelen en conferenties worden steden geattendeerd op de beschikbaarheid van de toolkit.

Opdrachtgevers | EU, het ministerie van VROM, het ministerie van LNV.
Contactpersoon | Ir. C.B.E.M. Aalbers | Tel: 0317 – 47 87 13 | E-mail: carmen.aalbers@wur.nl.

Hydrologische en ecologische systeemanalyse Park Brederode Bloemendaal

Ir. G.E Blom

Vraagstuk

In kader van het opstellen van een definitief ontwikkelingsplan voor Park Brederode in Bloemendaal is Alterra gevraagd de hydrologische en ecologische aspecten tegen het licht te houden en hierover advies uit te brengen. De vraag luidt hier dan ook: Welk duurzaam hydrologisch en ecologisch systeem is geschikt voor het park Brederode in Bloemendaal?

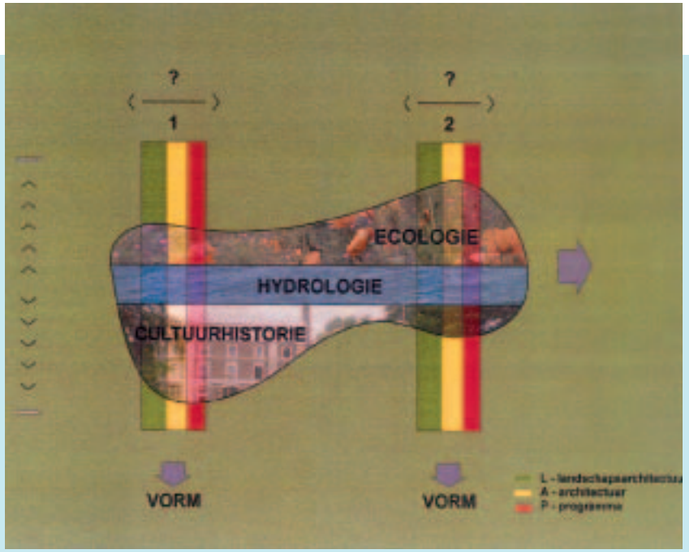
Doel

Advies uitbrengen over een mogelijk duurzaam hydrologisch en ecologisch systeem bij de herontwikkeling van het Park Brederode in Bloemendaal.

Aanpak

Het terrein van het voormalige Provinciaal Ziekenhuis in Bloemendaal wordt in herontwikkeling genomen door de gemeente Bloemendaal en Park Brederode CV. Naar aanleiding van de ontwikkelingsvisies van BVR en Copijn die gebaseerd zijn op studies van respectievelijk Grontmij en HNS is er een veelheid aan ideeën en gegevens ontstaan. Op basis van de bestaande inventarisaties en gegevens zijn tijdens een aantal expertmeetings de (on-)mogelijkheden van een herontwikkeling van het voormalige ziekenhuisterrein bekeken voor hydrologie, ecologie en landschap. Dit heeft als basis gediend voor het Concept Masterplan Park Brederode opgesteld door BVR en Copijn.

Resultaat

Het resultaat is een advies voor het Concept Masterplan Park Brederode Bloemendaal. Mede op basis van dit advies hebben Copijn en BVR het Masterplan opgesteld.

Doorwerking

Het Masterplan Park Brederode is ingebracht in de gemeenteraad van Bloemendaal.

Opdrachtgevers | BVR adviseurs stedelijke ontwikkeling, landschap en infrastructuur | Copijn Utrecht Tuin- en Landschapsarchitecten bv

Contactpersoon | Ir. G.E Blom | Tel: 0317-477724 | E-mail: gielijn.blom@wur.nl.

Flora en Faunawet

Drs. R.G.M. Kwak

Vraagstuk

Dit project gaat over het plangebied ‘De Waalsprong’ bij Nijmegen waarbij de volgende vragen centraal staan: ‘Waar komen beschermde planten- of diersoorten voor?’, ‘kan eventuele schade aan populaties voorkomen worden door mitigerende en/of compenserende maatregelen?’, en ‘kan met de kennis over het voorkomen van natuurwaarden op een pro-actieve manier omgegaan worden in de planvorming?’.

Doel

Het doel is het voorkomen van schade aan populaties van beschermde diersoorten en het versterken van natuurwaarden in het plangebied.

Aanpak

Het onderzoek is als volgt uitgevoerd:

- een nauwkeurige inventarisatie van planten en dieren;
- interpretatie van de verspreiding in relatie tot waardevolle landschapselementen;
- benoeming van de ecologische infrastructuur in termen van habitatnetwerken.

Resultaat

Het resultaat bestaat uit:

- **een overzicht van aangetroffen soorten uit de Flora- en Faunawet (tabellen en verspreidingskaarten);**
- **een inschatting van soorten uit de Flora- en Faunawet die mogelijk of waarschijnlijk voorkomen, maar niet feitelijk zijn aangetroffen tijdens de inventarisatie op basis van aut-ecologische kennis en kennis over de verspreiding;**
- **een overzicht van mitigerende en compenserende maatregelen;**
- **bouwstenen voor pro-actief beleid in de sfeer van te versterken of nieuw aan te leggen basisbouwstenen voor habitatnetwerken.**

Doorwerking

Natuurbeschermingstechnisch zal in de toekomst rekening worden gehouden met het vóórkomen van beschermde planten en dieren, waarbij in de planvorming aanwezige natuurwaarden worden behouden en versterkt. Verder zal de opdrachtgever vakinhoudelijk bijgestaan worden bij het aanvragen van ontheffingen in het kader van de flora- en faunawet.

Opdrachtgever | Gemeente Nijmegen
Contactpersoon | Drs. R.G.M. Kwak | Tel: 0317 – 477828 | E-mail: robert.kwak@wur.nl.

Stedelijk water en stadsnatuur voor Almere-Poort noord

Ir. G.E. Blom

Vraagstuk

Hoe kun je de ambities voor stedelijk water en stadsnatuur voor Almere-Poort noord concretiseren tot ontwerpopgaven?

Doel

Doel van de studie is de thema's *Stedelijk water* en *Stadsnatuur* vanuit duurzaamheid in te brengen in de ontwerpverkenningen van de structuurschets, waarbij duurzaamheid, gebruik en beleving (consumentenwensen) op een evenwichtige en gedifferentieerde wijze in het ontwerp van de wijken Parklust, Waterrijk en Pampus-Hout tot hun recht kunnen komen.

Aanpak

Alterra heeft samen met de gemeente Almere de ambities voor stedelijk water en stadsnatuur -die in het structuurplan Almere-Poort staan - tot ontwerpopgaven voor de Nota van Uitgangspunten voor het gebied Almere-Poort noord geconcretiseerd. Dit is als volgt gedaan: na een inventarisatie van de uitgangspunten en de ambitie voor het stedelijk water en stadsnatuur zijn twee workshops georganiseerd met deelnemers vanuit de gemeente en externen. Daarin zijn uitgangspunten, principes en mogelijke structuur en ideeën voor de verschillende systemen gezamenlijk besproken en geconcretiseerd op een plankaart. Met onder andere deze input van de verschillende actoren heeft Alterra 'bouwstenen' ontworpen die de visie op het blauwgroene systeem van Almere-Poort noord aanvullen. De bouwstenen zijn gebaseerd op de Ecopolis-strategie (duurzame stad). Deze strategie gaat uit van het realiseren van kwaliteit op drie vlakken; stromen, gebieden en actoren. Water en verkeerstromen scheppen condities voor kwaliteit op de plek. Duurzame planning, ontwerp en beheer kunnen tot mooie plekken leiden. Duurzaam gebruik of beheer van een plek hangt af van de waardering en het gedrag van actoren.

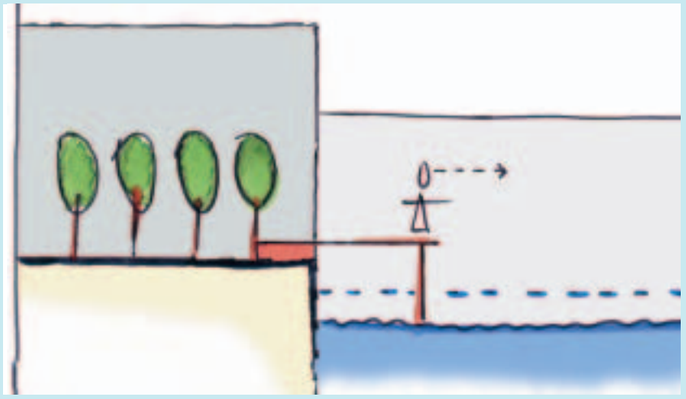

Resultaat

Het resultaat zijn 'bouwstenen' voor een duurzaam watersysteem en stadsnatuur voor drie verschillende wijken Parklust, Waterrijk en Pampus-Hout in Almere-Poort noord. Daarbij kan het gezamenlijke proces van de stuurgroep om tot deze bouwstenen te komen ook als resultaat worden gezien.

Doorwerking

De Stuurgroep Almere-Poort noord is een Nota van Uitgangspunten aan het voorbereiden (gebruikmakend van de bouwstenen) voor de structuurschets Almere-Poort noord. Daarnaast is Almere-Poort noord een goed praktijkvoorbeeld voor andere gemeenten voor duurzame stedelijke ontwikkeling.

Opdrachtgevers | Gemeente Almere, afdeling Duurzame Stedelijke Ontwikkeling DWK, onderzoeksprogramma Groene Metropolen
Contactpersonen | Ir. G.E. Blom | Tel: 0317-477724 | E-mail: gielijn.blom@wur.nl
| Ir. R.P.H. Snep | Tel: 0317-477946 | E-mail: robbert.snep@wur.nl.

Plannen met principes: de Strategie van de Twee Netwerken *Revisited*

Ir. C.B.E.M. Aalbers

Vraagstuk

In haar advies over de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening signaleert de Sociaal Economische Raad (SER) dat er behoefte is aan een strategische visie op de ruimtelijke inrichting van Nederland. Een visie die een brug slaat tussen drie lagen: de fysieke ondergrond, de occupatievormen en de verschijningsvorm van de ruimtelijke netwerken. Hoe kun je 'een brug slaan' tussen de drie genoemde lagen?

Doel

Het onder de aandacht brengen en doorontwikkelen van de strategische visie 'Strategie van de Twee Netwerken' die als organiserend principe een brug kan slaan tussen de fysieke ondergrond, de occupatievormen en de ruimtelijke netwerken bij de ruimtelijke inrichting van Nederland.

Aanpak

S2N biedt een organiserend principe voor ruimtelijke inrichting, het geeft functionele samenhang - passend in de lagenbenadering - en structureert de ruimte. De watersystemen en verkeersinfrastructuur worden daarbij als belangrijkste, sturende dragers aangewend. Op deze dragers haken langzame en snelle functies aan: natuur, waterwinning, recreatie respectievelijk bedrijfsterreinen, dienstverlening en massarecreatie. Het wonen wordt gezoneerd van open en groen naar compact en stedelijk en neemt daarmee een tussenpositie in.

Resultaat

Het onderzoek schetst de merites van S2N aan de hand van de analyse van vijf S2N (voorbeeld)projecten en studies door direct betrokkenen. In een geïllustreerd boek worden de resultaten weergegeven en vertaald in een top tien van acties voor de verdere ontwikkeling en toepassing van de strategie. Enkele van de aanbevelingen zijn:

- **Stel mobiliteitsprofielen op voor 'snelle' en 'langzame' functies.**
- **Ontwikkel instrumentarium voor toetsing van integrale en duurzame ruimtelijke kwaliteit.**
- **Verken de merites van een Verkeerschap als bestuurlijk orgaan naar het voorbeeld van de Waterschappen.**
- **Start een planproces met een programma voor onderzoek en ontwerpstudies naar de stromen, gebieden en actoren.**

Doorwerking

De praktijkervaringen met S2N geven planologen, ontwerpers en bestuurders op lokaal, provinciaal en nationaal niveau inzicht in het werken met S2N. Voor de beleidsmakers geeft de top tien met aanbevelingen aan op welke wijzen zij het werken met S2N kunnen bevorderen. Het boek is tweetalig (Nederlands-Engels) omdat er ook buiten Nederland interesse is in de strategie. De Europese Commissie maakt zich bij de toekomstige uitbreiding van de Europese Unie zorgen om onevenwichtige ruimtelijke ontwikkeling van Europa: hoogwelvarende gebieden versus streken met een achterstand die buiten de boot vallen. S2N kan de discussie hierover wat betreft ruimtelijke ontwikkeling en de specifieke taken van de overheid ondersteunen. S2N laat zien hoe de snelle en langzame netwerken voor functiedifferentiatie en hoogwaardige milieus kunnen zorgen.

Opdrachtgever | DWK-programma Groene Metropolen
Contactpersonen | Ir. C.B.E.M. Aalbers | Tel: 0317 – 47 87 13 | E-mail: carmen.aalbers@wur.nl
| Ir. J.F. Jonkhof | Tel: 0317 - 478714 | E-mail: jos.jonkhof@wur.nl.

Chongming Dao continued

Drs. M.J.M. van Mansfeld

Wat er vooraf ging

De ambities om in China een participatieve, ontwerpende workshop te organiseren, bleek in 2002 voor de Chinese medeorganisatoren nog een brug te ver (zie haalbaarheidsstudie Chongming Dao in groene metropolen 2001). Wel kreeg Alterra de kans om toch met een gebiedsgerichte benadering oplossingen aan te reiken voor een van de stad-land problemen van de deltametropool Shanghai, China. Van een semi-overheidsorganisatie van de stad Shanghai (16 miljoen) kwam de opdracht voor de ontwikkeling van de landschapsecologische concepten en principes en het maken van een ontwerp voor Chongming East headland. Een inrichtingsopgave op een cruciale plaats in deze delta-metropool, waar stad en land de komende tijd de ontmoeting aangaan.

Vraagstuk

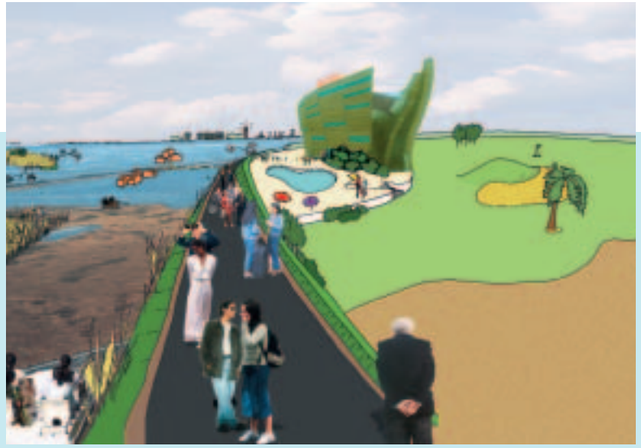
Chongming dao, een 70 km lang ruraal eiland in de monding van de Yangtse, ligt pal voor de deltametropool Shanghai. In 2002 is de kop van het eiland aangewezen als Ramsar wetland en een aangrenzend gebied van 24 km^2 moet als buffer gaan dienen voor een geplande grootse urbanisatie van het eiland. Hoe integreer je hier de extreme stadse ontwikkelingen van grootse urbanisatie met de landbelangen van natuur, cultuur en rurale bevolking in een integraal ontwerp. Dit vraagstuk was inzet voor een internationale wedstrijd in opdracht van The Shanghai Industrial Investment Company.

Doel

Het maken van een integraal plan waar wensen van de stedeling, lokale landgebruiker, boer, visser, natuurbeschermer en stadbelang worden gecombineerd.

Aanpak

Parallel aan infrastructuur- ontwikkeling en een aantal fancy plannen van een ultramoderne nieuwe stad en geconcentreerde agro-industrie moet een hoogwaardige natuurcomplex gevrijwaard worden van beschadigende invloeden. De ecologische en de socio-economische ontwikkelingen vormen uitgangspunt voor een duurzaam ontwerp, gefundeerd op het Chinese Yin-Yang.
Tezamen met Enno Zuidema Stedebouw Rotterdam zijn inrichtingsconcepten en principes ontwikkeld waarin naast waarborg van bestaande ecologische en rurale kwaliteiteit, een toegevoegde waarde ontstaat voor de toekomstige stedelijke gebruikers. Door een combinatie met een grootschalige " leisure" en toerisme industrie, maken permanente tentoonstellingen, ontspanning en ecotoerisme de nieuwe kwaliteiten van het gebied, toegankelijk, beleefbaar, genietbaar en winstgevend.

Resultaat

Onder de titel " Mianzi for all" - dat wil zeggen perspectief, gezicht, kansen en status voor allen - is een ontwerp voor landgebruik ontstaan met daarin extensief landgebruik voor locale papiervezel productie (riet), eiwitproductie (oogst van vis, vee, vogels), waterproductie (duurzaam watergebruik nieuwe stad) en belevingsruimte (voortuin van Shanghai).
De hoekstenen van het plan zijn:

- **biodiversiteit: garantie en ontwikkeling van condities**
- **water, goud voor de toekomst**
- **duurzame eiwitoogst**
- **ontspanning en toerisme**
- **wetenschappelijk onderzoek en eco-educatie**

Zowel in tijd als in plaats zijn de verschillende functies in het ontwerp met elkaar in balans gebracht.

Doorwerking

Als wedstrijd bleek het project vooral op landschapsecologische aspecten het best te scoren, maar de Chinese opdrachtgever liet uiteindelijk vijf inzenders ex aequo eindigen, omdat de aard van de inzendingen zo sterk verschilde. Zodra ontwikkelingen op Chongming doorzetten is een kennisuitwisseling in Nederland aan de orde over de wijze waarop wij in Nederlandse deltametropool omgaan met grootschalige stad-natuur(ontwikkeling) en recreatie. Alterra wil dan inzetten op onderbouwende studies, maar met name op het " teach the teacher" ; op het dissimineren van kennis over hoe je integrale interactieve processen moet doen om een dergelijk stad-land gebied zich evenwichtig te laten ontwikkelen.

Opdrachtgevers | Shanghai Industrial Investment Company, Shanghai | Peoples republic China | Alterra, afdeling Landschap en Ruimtegebruik.
Contactpersonen | Drs. M.J.M. van Mansfeld | tel 0317-474624 | email: madeleine.vanmansfeld@wur.nl | Ir. M. Brinkhuijsen | Tel: 0317-484383 | E-mail: marlies.brinkhuijsen@wur.nl.

Ondersteuning beleid

7

Estafette

Drs. I.M. van den Top

Vraagstuk

Hoe gaan verstedelijkende gebieden om met hun open ruimte? Kan het landschap het startkapitaal worden van de netwerkstad van de toekomst? Hoe pak je dat aan? Wat zijn de spelregels die betrokkenen met elkaar willen afspreken om te komen tot een goed plan? Dat zijn de hoofdvragen in de Estafette StadLand.

Doel

Alterra probeert door middel van de Estafette StadLand met gemeenten en andere partijen de discussie over regionaal groen naar een hoger plan te tillen. Motto in de Estafette is ‘de kunst van kennis delen’.

Aanpak

In een serie evenementen geven stedelijke netwerken het estafettestokje van het kennis delen aan elkaar door. De evenementen zijn maatwerk: afhankelijk van gebiedsvraag worden accenten gelegd. Bovenstaande vragen spelen in ieder geval een rol. De gemeente Maastricht pakt in samenwerking met de aangrenzende Belgische gemeenten als eerste het estafettestokje op. In 2002 zijn ter voorbereiding studenten van de Wageningse Universiteit de grensoverschrijdende samenwerking, de ecologische dimensie en de mensen-wensen aan het onderzoeken.

Resultaat

Resultaten van het kennis delen zijn hopelijk van invloed op de manier van omgaan met het groen in verstedelijkende omgeving. In stedelijke netwerken kan door middel van het evenement een impuls worden gegeven aan het vraagstuk dat lokaal speelt. Tussen de netwerken vindt vervolgens kennisuitwisseling plaats. Concreet zijn de resultaten verwerkt in een steeds geactualiseerde website en eventueel een op de lokale situatie toegespitst product

Doorwerking

Zie resultaat. Als met resultaat wordt bedoeld met producten dan moet daar staan: flyer, website www.sturingstadland.nl, regionaal toegespitste producten.

Opdrachtgever | DWK onderzoeksprogramma Groene Metropolen
Contactpersonen | Drs. I.M. van den Top | Tel: 0317 - 478701 | E-mail: marleen.vandentop@wur.nl | Ir. T. Ekamper | Tel: 0317 – 478710 | E-mail: tamara.ekamper@wur.nl

Moving waters en moving waterfronts in het Knooppunt Arnhem Nijmegen

Drs. W. Timmermans

Vraag

Het Projectbureau Knooppunt Arnhem Nijmegen heeft aan Urban Unlimited (www.urbanunlimited.nl) gevraagd een visie te ontwikkelen voor het stedelijk netwerk KAN. Rond zes thema's heeft Urban
Unlimited gezocht naar sector-, regio- en grensoverschrijdende kansen. De thema's zijn:
1) leisure en shopping
2) Kunst en Identiteit
3) Zorg en bezinning
4) Moving waters en moving waterfronts
5) Mobiliteitscultuur
6) Woon- en werktransformaties

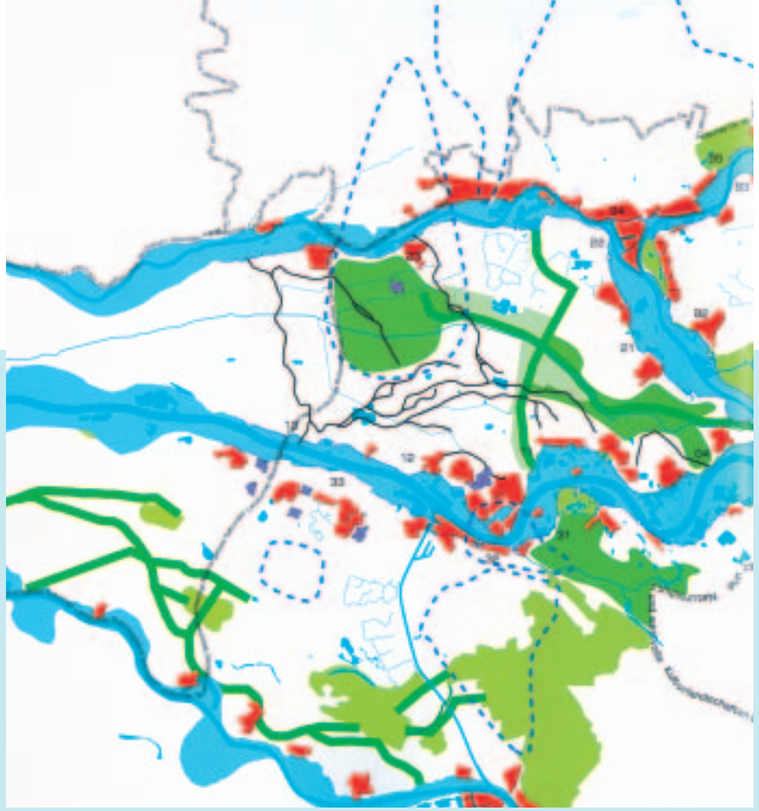
Voor het thema Moving waters en Moving waterfronts is Alterra ingeschakeld. Hier stond
de vraag centraal: Wat betekent de vraag naar ruimte voor de rivieren voor de kwaliteit van de netwerkstad Knooppunt Arnhem Nijmegen (KAN)?
Het Kangebied speelt een sleutelrol waar het gaat om het beheersbaar maken van de overstromingsrisico's van de grote rivieren. Dat komt doordat het KAN aan de top van de delta met de grote rivieren Rijn, Waal en IJssel ligt. Het lijkt onontkoombaar dat er in het KAN maatregelen zullen worden genomen. Er dreigt een conflict tussen de behoefte aan verdere stedelijke ontwikkelingen aan de ene en een steeds reëler worden overstromingsgevaar aan de andere kant.

Doel

Onderzoeken of het mogelijk is dat monofunctionele grootschalige technische ingrepen voorkomen kunnen worden binnen het KAN. Vervolgens worden concepten ontwikkelt die moeten leiden tot extra woon, recreatieve of groene kwaliteiten in het gebied.

Aanpak

Er is onderzocht welke mogelijkheden er zijn om met mogelijke wateroverlast om te gaan. Uiteenlopende maatregelen zijn voorgesteld. Voorbeelden zijn noodoverloopgebieden, tijdelijke retentiebekkens, groene rivieren en het opheffen van de flessenhalzen bij Arnhem en Nijmegen door dijkverlegging in combinatie met verstedelijking.
Verder zijn er verschillende sleutelpersonen geïnterviewd binnen gemeenten, Rijkswaterstaat, LTO-Nederland en Staatsbosbeheer park Overbetuwe. Zo is een overzicht ontstaan van de verschillende mogelijke oplossingen en van de verschillende belangen. Met die kennis is een drietal workshops gehouden: regionale ontwerprichtingen, technische problemen en kansen voor de landbouw. Het laatste thema is naar aanleiding van de interviews toegevoegd: er bleek grote behoefte aan een visie op de vraag wat de landbouw voor de steden en dorpen kan betekenen.

Resultaat

Met de visie voor het stedelijk netwerk KAN, gepubliceerd in 2003, is een agenda gemaakt en een stap gezet in de richting van een nieuw structuurplan voor het KAN. De discussie over de vraag welke maatregelen aan en rond de rivieren noodzakelijk zijn is nog maar net begonnen. De mogelijkheden van de landbouw als belangrijke drager van de uitloopgebieden van steden en dorpen zijn ontdekt en op de regionale agenda gezet.

Doorwerking

De relatie tussen verstedelijking en het beheer van de grote rivieren en de relatie tussen stad en landbouw blijven in de verdere uitwerking van de visie in een structuurplan aan de orde. Rivierbeheer en landbouwbeleid staan op en in relatie met de agenda van de stedelijke ontwikkeling.

Contactpersoon | Drs. W. Timmermans | Tel: 0317 – 478702 | E-mail: w.timmermans@alterra.wag-ur.nl

Groene meters

Drs. P.A.M. Visschedijk

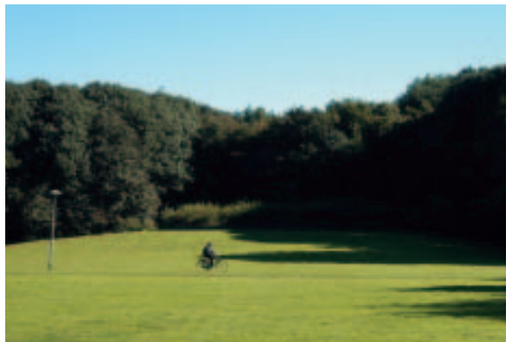

Vraagstuk

Met het Structuurschema Groene Ruimte II (SGR II) PKB-deel 1 is aangegeven dat de ontwikkeling van rood en groen meer in balans zou moeten zijn. Alterra is door LNV benaderd om na te gaan hoe de huidige stand van zaken is. De hoofdvraag voor het onderzoek is: hoeveel openbaar toegankelijk groen is er per woning in tien steden van de G30 en in hoeverre voldoen deze steden aan de norm van 75 m-groen per woning?

Doel

Doel was een referentiekader te scheppen waaraan de hoeveelheid openbaar toegankelijk groen getoetst kan worden. Dit om na te gaan of bij nieuwe stedelijke ontwikkelingen rood en groen in de stad in balans zijn en blijven.

Aanpak

Uitgangspunt was dat in de stad gemiddeld 75 m^2 openbaar groen per woning aanwezig zou moeten zijn. Lokale omstandigheden kunnen er echter de oorzaak van zijn dat deze norm niet gehaald wordt, maar er wel een kwalitatief hoogwaardig recreatiemilieu aanwezig is.
Met behulp van de CBS Bodemstatistiek is de hoeveelheid groen binnen de bebouwde kom en 500 en 1000 m om de bebouwde kom berekend. Hierbij zijn de volgende typen groen meegenomen:

- parken en plantsoenen;
- sportvelden;
- volkstuinen;
- bos;
- overig agrarisch gebruik;
- nat natuurlijk terrein;
- droog natuurlijk terrein;
- begraafplaatsen;
- dagrecreatieve objecten en terreinen.

Voor de bepaling van het aantal wooneenheden is eveens gebruik gemaakt van bestanden van het CBS, de oppervlaktes groen zijn gerelateerd aan het aantal wooneenheden.
Voor de kwalitatieve analyse is gekeken naar de ruimtelijke spreiding van het groen over de stad, de bereikbaarheid van het groen en de verdeling van het groen over de verschillende typen.

Resultaat

Van de 10 onderzochte steden (Amsterdam, Breda, Den Haag, Enschede, 's Hertogenbosch, Leiden, Lelystad, Nijmegen, Rotterdam, Utrecht) haalt de helft de norm van 75 m- groen binnen de bebouwde kom per woon-eenheid. Verschillen zitten uiteraard in de ligging van de steden en de mate van gronddruk. Wat dat betreft is er zeker een verschil tussen de laagst scorende (Amsterdam) en de hoogst scorende (Lelystad).
Als de kwaliteit tegenover de kwantiteit wordt gezet, wordt het beeld genuanceerder. Dan blijkt namelijk dat in bijvoorbeeld Breda en 's-Hertogenbosch (die hoog scoren) een kwart van het groen behoort tot de categorieën bos, dagrecreatief terrein, parken en plantsoenen. Driekwart van het groene oppervlak is dus minder toegankelijk. In Utrecht (37,9 m^2/woning) is die verdeling andersom: 61% toegankelijk groen en 39% minder toegankelijk. Bij 6 van de 10 steden is de verdeling nagenoeg 50-50.

Doorwerking

De gehanteerde norm van 75 m- groen per woning zal niet als norm worden opgelegd maar biedt wel een handreiking bij de stedelijke ontwikkeling. Naast de kwantiteit zal ook nadrukkelijk aandacht moeten worden geschonken aan de spreiding en de bereikbaarheid van het groen.
Het onderzoek zal vervolgd worden met een inventarisatie van de overige G30 steden.

Opdrachtgevers | Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Natuur.
Contactpersoon | Drs. P.A.M. Visschedijk | Tel: 0317- 477713 | E-mail: peter.visschedijk@wur.nl | Ir. V. Bezemer | Tel: 0317 – 477714 | E-mail: veroniek.bezemer@wur.nl

Groen inclusief bouwen

Ir. J.C.A.M. Bervaes

Vraagstuk

De toegevoegde waarde die groen heeft op de prijs van onroerend goed moet gebruikt kunnen worden om wijken en stadsdelen te bouwen met een robuuste interne groenstructuur die zorgt voor een hoge recreatieve en ecologische kwaliteit. Het groen is niet langer een kostenpost, maar een pullfactor voor verbetering van de leefbaarheid van steden. Hoe kan dit gegeven gebruikt worden in de grondexploitatie en hoe weegt het extra ruimtebeslag voor groen in de stad op tegen het ruimtebeslag op het buitengebied?

Doel

Het opstellen van een maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) die gebruikt wordt bij de afweging wel of niet groen inclusief bouwen tegen het ruimtebeslag op het buitengebied.

Aanpak

Het project wordt uitgewerkt in drie fasen:
1. Het opnieuw vaststellen van de hoogte van de toege voegde waarde van de ligging aan groen op de prijs van onroerend goed. Is deze factor trendgevoelig? Ook zullen meer plaatsen in de randstad geanalyseerd worden. De gegevens worden ontleend aan de databestanden van de Nederlandse Vereniging van Makelaars (NVM).
2. Het opstellen van een grondexploitatiebalans voor een gangbare wijk met alle gangbare voorzieningen, zoals infrastructuur, scholen, winkelcentra, sociale woningbouw en vrije sectorbouw, maar met zoveel groen dat de toegevoegde waarde op het onroerend goed het extra ruimtebeslag voor de aanleg van de robuuste groenstructuur in de wijk of stadsdeel uit kan.
3. Het vergelijken van de maatschappelijke kosten en baten van het ruimtegebruik van een groeninclusieve en een groen exclusieve bouwlocatie. Bij die maatschappelijke kosten en baten spelen de economische waarde, de ecologische, de sociale en landschappelijke waarden een essentiële rol.

Resultaat

Het eerste project moet inzicht geven in de trendgevoeligheid van de toegevoegde waarde die groen heeft op de prijs van onroerend goed. Tevens wordt een aanzet gegeven voor relatie van die toegevoegde waarde tot de referentie van de reguliere grondprijs in bouwlocaties.
Dit project moet inzicht geven in de exploitatiebalans van nieuwe stadsuitbreidingprojecten met en zonder groene infrastructuur. Het afromen van de verhoogde uitgifteprijs van de bouwgrond is hierbij de drijvende kracht. De maatschappelijke kosten-batenanalyse moet de afweging van het (extra) ruimtegebruik op een objectieve manier weergeven.

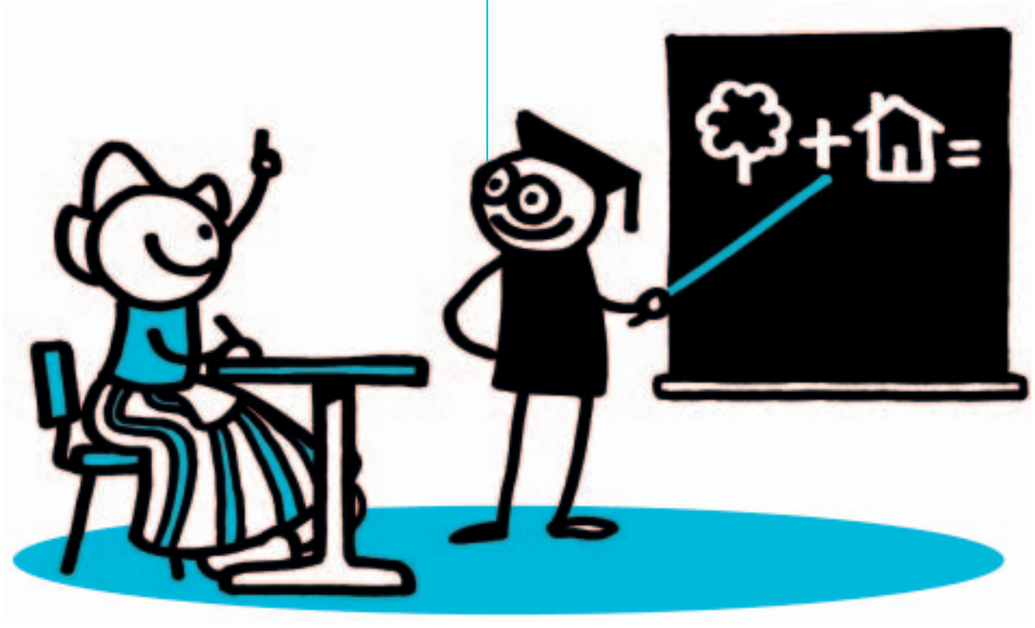

Doorwerking

Als duidelijk is hoe de toegevoegde waarde van groen op onroerend goed kan doorwerken in de grondexploitatie van nieuwe bouwlocaties ontstaat draagvlak bij gemeenten en projectontwikkelaars voor groeninclusief bouwen.
Tevens levert de MKBA een betere onderbouwing voor het verantwoord trekken van rode contouren.

Opdrachtgevers | Directie Groene Ruimte van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij in samenwerking met de Begeleidingscommissie van het Programma Groene Metropolen en zo mogelijk een gemeente of projectontwikkelaar als co-financier.
Contactpersoon | Ir. J.C.A.M. Bervaes | Tel : 0317 - 4 777 19 | E-mail: jan.bervaes@wur.nl

Onderzoek Studenten

8

Troubled water
Verontreiniging door landbouw in het stroomgebied van het meer Taihu

Thijs Luijkx

Vraagstuk

De landbouw in stedelijke regio's is vaak een bron van overlast. In het oosten van China ligt een sterke economische regio rond het meer Taihu, met verschillende grote steden waaronder Shanghai. De bewonersdichtheid in het landelijk gebied bedraagt gemiddeld 1000 inwoners per hectare. De landbouw in het gebied kan hierdoor ten dele vergeleken worden met de volkstuinen in Nederland, zowel fysiek (kleinschalig), als sociaal-economisch (zelfvoorziening). De opbrengsten van het agrarisch gebied zijn enorm en dit gaat ten koste van vooral de waterkwaliteit. Het grootste probleem vormt de eutrofiering - de 'verrijking' van het water met nutriënten - van onder andere intensieve typen landbouw.

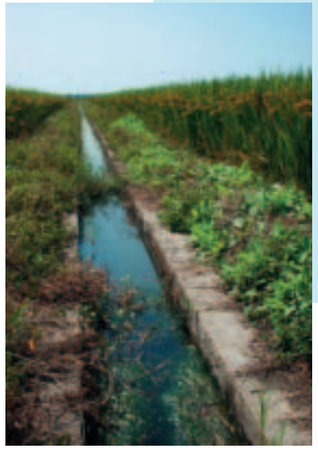
De hoofdvragen voor dit afstudeerproject zijn: welke ontwikkelingen zijn mogelijk voor de landbouw in het gebied, welke invloed hebben deze ontwikkelingen op de kwaliteit van het water en welke consequenties hebben deze voor de boeren in het gebied?

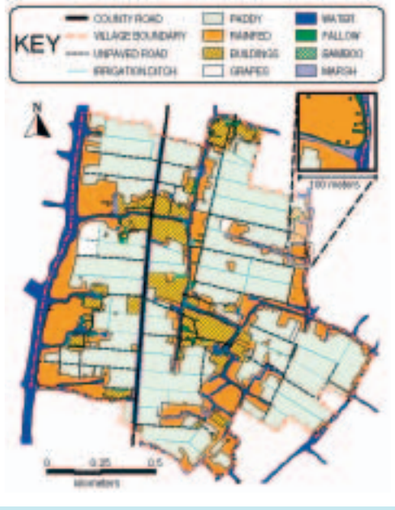
Doel

Scenario's maken voor ontwikkelingen in het landelijk gebied rond het meer Taihu en het schetsen van de fysieke en sociaal-economische consequenties van deze scenario's.

Aanpak

Er zijn vijf verschillende typen landbouw onderscheiden in het stroomgebied van Taihu: natte rijstteelt, gewassen op 'droge' grond, varkenshouderij, kippenhouderij en viskweek.
Op basis van sociaal-economische trends en mogelijke aanpassingen binnen de typen landbouw zijn 4 scenario's gemaakt, waarin de uitstoot van nutriënten (met name P en N) is teruggebracht tot de maximaal toegestane waarden door de Chinese overheid. De gevolgen voor landbouw zijn berekend in termen van arealen landbouwgrond en aantallen kippen en varkens. Aan veranderingen in deze zijn ook veranderingen beredeneerd voor de hoeveelheid mensen die van de landbouw zouden kunnen leven en welke invloed deze ontwikkelingen zouden hebben op het economische systeem en de kwaliteit van het water.
.

Resultaat

In het afstudeerverslag komt naar voren dat schaalvergroting op lange termijn de meest duurzame vorm van landbouw is. De huidige niet-efficiënte volkstuincultuur is lastig aan te sturen zodanig dat de nutriënten overschotten afnemen. Schaalvergroting leidt tot een agrarisch systeem met rendabele bedrijven waar een huishouden van kan leven. Een lager aantal boeren, die een gezin moeten onderhouden, zullen een hogere efficiëntie (van het nutriëntengebruik) behalen. Daarnaast is een kleine, professionele agrarische sector makkelijker aan te sturen. Kennis kan makkelijker worden verspreid en controle is makkelijker uit te voeren.
Schaalvergroting is op korte termijn de minst makkelijke oplossing, omdat hiervoor ingrijpende veranderingen noodzakelijk zijn in het sociaal-economische systeem. De rurale bevolking zou de voedselzekerheid (van de mogelijkheid om landbouw te bedrijven) op moeten geven en dat is waarschijnlijk teveel 'trouble'.

Doorwerking

Het verslag dient als achtergronddocument in het project 'Masterplan for the rehabilitation of Lake Taihu', van de Grontmij in samenwerking met het State Environmental Protection Bureau in China.

Opdrachtgever | Grontmij Advies & Techniek bv, Houten
Begeleiding | Ir. G.J.Carsjens (Wageningen Universiteit) | Ir. G.J.Carsjens (Wageningen Universiteit) | Drs. M.Maessen (Grontmij) | Dr. L.M. van den Berg (Alterra)
Contactpersonen | Thijs Luijkx | Tel: 06 - 47946834 | E-mail: thijsluijkx@hotmail.com

Stadsranden: Rood én Groen

S.C.H.J. van Eijk

Vraagstuk

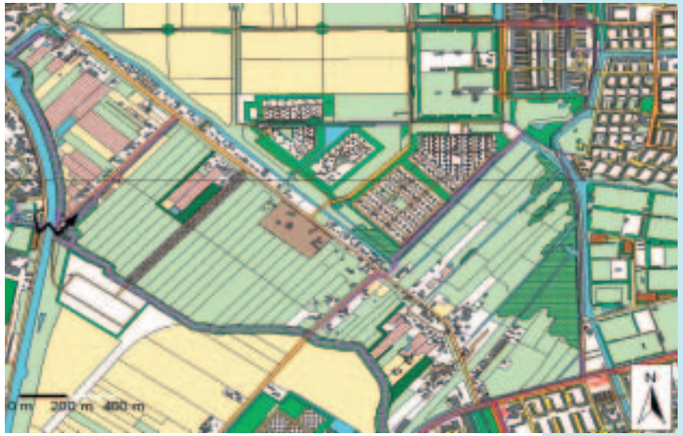
Vanwege het ontbreken van een ruimtelijke uitwerking voor de stadsrand vanuit het nationaal beleid, blijft de inrichting van die stadsrand ongestuurd. De centrale vraag hier is dan ook: Hoe ziet een algemeen sturend inrichtingsconcept voor stadsranden er uit gebaseerd op het nationaal ruimtelijk beleid en wensen van actoren uit de stadsrand?

Doel

Het ontwikkelen van een inrichtingsconcept voor stadsranden binnen stedelijke netwerken dat in alle stadsrandsituaties toepasbaar is. Met hierbij in het achterhoofd houdend dat iedere stadsrand zijn eigen identiteit moet kunnen behouden.

Aanpak

Het inrichtingsconcept is gebaseerd op een aantal verschillende onderdelen. Allereerst het beleid dat speelt op het gebied van de ruimtelijke ordening in ons land. Daarnaast is het concept ontwikkeld vanuit bestaande theorieën op het gebied van stadsranden en ruimtelijke ordening. Daarbij is gebruikt gemaakt van een fysiek-ruimtelijke invalshoek. Door de ontwikkelingen van stadsranden door de tijd heen te bekijken zijn er een aantal ontwikkelingsrichtingen onderscheiden. Deze ontwikkelingsrichtingen zijn onderscheiden op fysiek-ruimtelijke kenmerken van de stadsranden. De mensen die de stadsranden gebruiken en de mensen die er in wonen hebben allemaal verschillende eisen met betrekking tot de stadsrand. Door al deze wensen te bekijken en mee te nemen in het uiteindelijke concept ontstaat er een integraal concept dat op draagvlak kan rekenen.

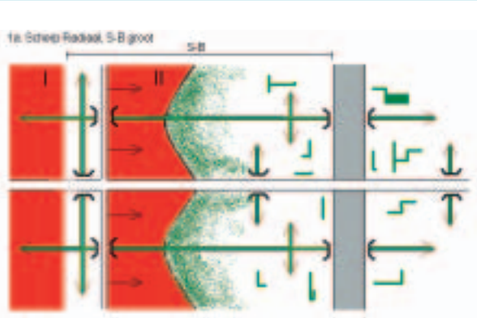

Resultaat

Het uiteindelijke resultaat is een inrichtingsconcept voor stadsranden. Dit inrichtingsconcept is toepasbaar in alle stadsrandsituaties en is opgebouwd uit een aantal basisprincipes. Deze principes geven een handreiking aan de hand waarvan een bestaande stadsrand geanalyseerd en ontwikkeld kan worden. Dit zonder dat er een eenheidsworst aan stadsranden ontstaat.

Doorwerking

Het inrichtingsconcept is gepresenteerd op PlanDag 2002 te Dordrecht. De reacties vanuit het publiek waren enthousiast. Door toepassing in de praktijk zou het concept verder ontwikkeld kunnen worden.

Opdrachtgever | Het project is uitgevoerd in het kader van een afstudeerscriptie "landgebruiksplanning" aan Wageningen Universiteit
Contactpersonen | S.C.H.J. van EijkTel: 077- 3731885 | E-mail: Sjoerd.vanEijk@wur.nl | W.J.B. Rozendaal | Tel: 0541- 680297 | E-mail: Wouter.Rozendaal@wur.nl

Verdieping

9

Tussen stad en land:
Een metropool in beweging

Drs. T.A. Selnes

Vraagstuk

De stadland verhoudingen zijn niet altijd “op te lossen” als een wiskundig probleem. Maar misschien zijn ze “op te lossen“ als in een chemisch mengsel; door te kijken naar interactie en patronen die zich vormen. In deze studie wordt ingegaan op de interactie en de krachtenvelden die zich in de stadland verhoudingen bevinden. Met welke institutionele factoren heeft LNV te maken in de stadland verhoudingen, en hoe kan LNV hiermee omgaan? Sluit de ambitie en aanpak van LNV aan op de institutionele verhoudingen? Welke lessen kan LNV trekken van het programma StadLand?

Doel

Het genereren van inzicht in de betekenis voor de organisatie, sturingsaanpak en beleid van LNV.

Aanpak

Het onderzoek volgt twee sporen:
1) een beleidsspoor: analyse van beleid en praktijk, voornamelijk met uitgangspunt in Groen om de stad (GIOS)
2) een programmaspoor: het programma Groene Metropolen wordt onder de loep genomen in een evaluerende reflectie.

De analyses van beide ‘sporen’ worden vervolgens getoetst aan de vakliteratuur en ingebracht in een dialoog met praktijkmensen, beleidsmedewerkers en wetenschappers. De theoretische voeding komt vooral uit recente inzichten rond de concepten governance en new-regionalism. Centraal staat de veronderstelling dat de overheid uit diverse min of meer gekoppelde krachtenvelden bestaat. De beleidsdichtheid en beleidsoverlap zijn groot. Beleid wordt ook in steeds mindere mate opgelegd in de vorm van opdrachten aan anderen. Een uitgesproken doel-middel gestuurd beleid ruimt in voor meer procesgericht en onderhandeld beleid. Daarvoor zijn nieuwe institutionele arrangementen nodig, en daar wenst deze studie een zoektocht naar te zijn.

Resultaat
De studie levert twee rapporten op met een analyse van de verhouding tussen LNV en de stadland problematiek. In 2003 komt een rapport met een analyse en lessen van het programma Groene Metropolen, en in 2004 volgt een eindrapport met aanbevelingen voor LNV. Daarnaast zal de studie een onderdeel gaan vormen van een promotieonderzoek.

Doorwerking
De studie is ondersteunend aan LNV’s poging om het krachtenveld rond stadland-verhoudingen in een voor haar wenselijke manier te beïnvloeden. De analyse en de aanbevelingen worden tijdens het onderzoek behandeld door de relevante beleidskringen bij LNV. Ze worden ook voorgelegd aan mensen uit de praktijk en aan wetenschappers. De resultaten werken dus door in het beleid van LNV.
De resultaten (van deze studie en van het onderzoeksprogramma Groene Metropolen) kunnen hun doorwerking vinden op a) meningsvorming; b) processen; c) doelen; en d) instrumenten. Ze kunnen nuttig zijn voor I: instrumenteel gebruik (beleidspraktijk); II: conceptueel gebruik (gedachtevormingen, begrippenvorming) en III: persuasieve gebruik (overredingen, onderhandelingen).

”men moet niet al te rechtlijnig te werk gaan. Ga heen en zie het bos. De rechte bomen worden geveld maar de kromme blijven staan”.
Kautilya, indiase filosoof, 3e eeuw V.C., in de 48 wetten van de macht, Robert Greene, Meulenhoff/Kritak, 1998:256.

Opdrachtgever | Opdrachtgever en 1e aanspreekpunt is Andre Perik (LNV). Programmaleider Wim Timmermans (Alterra) is nauw betrokken. De begeleidingscommissie bestaat verder uit Gerrit Schoemaker (LNV-directie Noordwest) Henri Goverde (WUR/KUN) en Jaap Lengkeek (WUR).
Contacpersonen | Drs. T.A. Selnes | Tel: 070-3358234 | E-mail: trond.selnes@wur.nl

Interactieve planvorming

Drs. I.M. van den Top

Vraagstuk

In de besluitvorming over de ruimtelijke ordening van stad en land worden net als in relatie tot andere beleidsterreinen pleidooien gevoerd voor een nieuwe democratische orde. 'Interactieve' planvorming is het buzzwoord. Overheidsnota's en adviezen gericht aan de overheid staan er bol van. Er is steeds meer aandacht voor methodieken, methodes, stappenschema's. Tegelijkertijd zijn er twijfels. Werkt de interactieve planvorming wel? Hoe interactief is het eigenlijk? Er lijkt een onstandvastige relatie tussen pleidooien voor interactieve planvorming enerzijds en handelingspraktijken anderzijds. Hoe komt dat? Het beleidsdomein waarop dit onderzoek zich concentreert is het 'stad-land krachtenveld', waarbij de besluitvorming over het 'land' nog eens getypeerd wordt door een invloedrijk onderscheid tussen landbouw en natuur.

Doel

De maatschappelijke relevantie van het proefschrift is inzicht te krijgen in de dynamiek van interactieve planvorming. Wat gebeurt er in het stad-land-krachtenveld in verschillende projecten op het gebied van interactieve planvorming? Welke opvattingen van interactieve planvorming worden er gehanteerd? Welke criteria spelen (impliciet of expliciet) een rol? Vervolgens wordt geprobeerd om op basis van de praktijkervaringen en theorie te komen tot een set nieuwe criteria die eraan bijdragen dat de handelingspraktijken van interactieve planvorming het regionale 'gat' in de democratische orde kunnen dichten.

Aanpak

De globale aanpak bestaat uit: theoretische verkenning, toepassing theorie op praktijksituaties (cases), reflectie op theorie.

Resultaat
Een proefschrift

Doorwerking
Tijdens het promotieonderzoek wordt regelmatig kennis uitgewisseld met het ministerie van LNV en met het ministerie van Binnenlandse Zaken, in de vorm van gesprekken, presentaties, en begeleiding van discussies.

Opdrachtgevers | Ministerie van LNV, Ministerie van Binnenlandse Zaken | Het onderzoek wordt begeleidt vanuit de universiteit van Amsterdam (Maarten Hajer, Jan van Tatenhove - Politicologie) en vanuit de Universiteit Wageningen (Jaap Lengkeek – Sociaal Ruimtelijke Analyse).
Contactpersoon | Ir. I.M. van den Top | Tel: 0317 – 478701 | E-mail: marleen.vandentop@wur.nl

Vrijetijdslandschappen

Ir. M. Brinkhuijsen

Vraagstuk

Vrije tijd is veranderd van tijd waarin niks hoeft in belevingstijd bij uitstek. Met een verachtvoudiging van het aantal attracties en evenementen tussen 1986 en 1997 is vrije tijd een belangrijke economie geworden. De vrijetijdsindustrie is alomtegenwoordig. Commercialisering, thematisering en spektakularisering lijken het beeld te bepalen. Het aanbod van belevenissen neemt snel toe, ook in de groene ruimte: van danceparties, skate-events, ruige routes en boomkroonpaden tot GPS-routes en lammetjes voeren bij de boer. Het landschap moet vooral de behoefte aan rurale of natuurbelevenissen bevredigen en het landelijk gebied wordt steeds meer een groen decor voor vermaak. Het wordt opgepoetst en als product aangeboden, hoe "authentieker" hoe beter. De groene ruimte krijgt steeds meer de betekenis van vrijetijdslandschap.

Tot wat voor landschappen leidt dit? Welke ideaalbeelden hanteren we bij het transformeren van het landschap tot vrijetijdsomgeving? En leidt de toenemende behoefte aan belevenissen tot andere plannings- en ontwerpopgaven voor de groene ruimte?

Doel

Doel van het onderzoek is om vanuit een grondige analyse van wat er gebeurt in de groene ruimte te komen tot passende ontwerpopgaven.

Aanpak

De bovenstaande vragen zijn onderwerp voor een promotieonderzoek dat in 2005 zal worden afgerond.

Resultaat

Ter voorbereiding op het promotieonderzoek is een essay geschreven waarin de opgave wordt geschetst aan de hand van enkele thema's die in de groene ruimte spelen.

Opdrachtgevers | Opdachtgever van het essay is het ministerie van LNV, directie Wetenschap en Kennisoverdracht. | Het promotieonderzoek wordt gefinancierd door LNV en Wageningen UR.

Contactpersoon | Ir. M. Brinkhuijsen | Tel: 0317 - 474789 | E-mail: marlies.brinkhuijsen@wur.nl

Sturen door stimuleren

Ir. J.F. Jonkhof

Vraagstuk

Gebiedsinnovaties zijn niet af te dwingen, maar er kunnen wel gunstige omstandigheden voor worden geschapen of opgespoord en ondersteunende methoden worden toegepast om vernieuwing met het oog op ruimtelijke kwaliteit te bevorderen. Het project Sturen door stimuleren richt zich op onderzoek naar nieuwe inzichten in de vraag hoe complexe ruimtelijke vernieuwingsvraagstukken (omgevingsinnovaties) effectief kan stimuleren.

Doel

Met het project Sturen door stimuleren wil Alterra inzicht krijgen in en aanbevelingen geven voor het sturen en begeleiden van op innovatie gerichte gebiedsprocessen.

Aanpak

Onderzoekers Jos Jonkhof en Jannemarie de Jonge ontwikkelen beide een theoretische "staander". Jonkhof richt zich op de condities voor innovatie, wat hij noemt 'de ecologie van het idee' (deel 1).De Jonge richt zich op de betekenis van ontwerpen als activiteit en product in gebiedsprocessen (deel 2). Samen vormen de staanders een ladder waartussen praktijkgerichte 'sporten' het theoretisch onderzoek zullen voeden en vice versa. Beide delen zijn verder in dit boekje uitgewerkt.

Resultaat

De eerste 'sport' is inmiddels gereed: Sturen door Stimuleren, terugkijken en vooruitblikken', Alterra rapport 568, Wageningen 2002. Centrale vraag was hier wat we kunnen leren van de ervaringen in het project Voorbeeldplannen Vierde Nota als je, als beleidsinstantie, vernieuwing wilt stimuleren.
Het onderzoek is vooral van belang voor gebiedsactoren die vernieuwing willen stimuleren en voor beleidsinstanties die deze ambitie ondersteunen.

Doorwerking

Het project zal uitmonden in twee proefschriften. De resultaten zijn van belang voor het vormgeven van innovatief stimuleringsbeleid en stimuleringsprogramma's die gericht zijn op de kwaliteit van landschap en ruimte. Inmiddels vindt het gedachtegoed ingang in diverse kringen (rijk, provincies) die bezig zijn met de ontwikkeling van vormen van stimuleringsbeleid en innovatiebeleid.

Opdrachtgever | De ministeries van LNV en VROM
Contactpersoon | Ir. J.F. Jonkhof | Tel: 0317-478714 | E-mail: jos.jonkhof@wur.nl | Ir. J.M. de Jonge | Tel: 0317-474703 | E-mail: jannemarie.dejonge@wur.nl

Sturen door stimuleren deel 1: De ecologie van het idee

Ir. J.F. Jonkhof,

Vraagstuk

Wat zijn de voorwaarden voor innovatie op projectniveau in de keten tussen idee en uitvoering in het ruimtelijk ontwerpproces? In andere woorden: is er zoiets als de 'ecologie' van een idee? Welke factoren zijn bepalend voor de kwaliteit van communicatieve sturing, stimuleringsbeleid en voorbeeldprojecten?

Doel

Inzicht krijgen in de voorwaarden voor innovatie op projectniveau in de keten tussen idee en uitvoering in het ruimtelijk ontwerpproces.

Aanpak

Het onderzoek concentreert zich op de geschiedenis van de ontwerppraktijk, van interactieve en communicatieve methoden in relatie tot beleidsstijlen, en ontwikkelingen in de relaties tussen overheid en burger. Samen met "brongroepen" van beleidsvormen als communicatie en sturing word nagedacht over de lessen uit het verleden en wordt vooruitgekeken. Begrippen worden afgebakend, zoals: wat is innovatie, wat is stimuleren, wat is kwaliteit? Hoe zijn niches te definiëren voor het ontstaan van goede ideeën en initiatieven. Het project Voorbeeldplannen Vierde nota als dient hier als referentie voor verkenningen op andere beleidsterreinen.

De vraagstelling wordt thematisch uitgewerkt in drie benaderingen.

1) De sociaal-politieke factoren: bevlogen mensen.
   Vragen zijn hier: Waarom halen mensen – met name mensen die niet direct verkeren in het professionele circuit van ontwerpers, beleidsmakers en uitvoerders – zich problemen op de hals om met 'moeilijke' ideeën te komen. Waarom laten ze dat niet aan de 'professionals' over en aan de 'bevoegde instanties'? Waar zitten die wereldverbeteraars, welke ideeën hebben ze, hoe slagen ze erin voor het voetlicht te komen?
2) De omgevingsfactoren, milieu en kundes: de juiste condities.
   Welke condities zijn nodig om mensen te bewegen met hun 'moeilijke' ideeën naar voren te komen. Nieuwe disciplines, verenigd in het Delta-denken, met vele mogelijkheden tot integratie en combinatie dienen zich aan: stuurkunde, kenniskunde, experimenteerkunde, innovatiekunde, leerkunde.
3) De zichtbare vernieuwingen: realiseren van ruimtelijke kwaliteit.
   Welke concepten zijn bruikbaar om maatschappelijk gedragen innovaties te produceren in toepassingsgebieden zoals de ruimtelijke planning.

Verder wordt het volgende binnen innovatief beleid onderscheiden:

1) een zender
2) een ontvanger
3) de relatie tussen zender en ontvanger

Met betrekking tot de zender wordt het stimuleringsbeleid onderzocht: welke thema's, componenten, actoren en middelen? Bij de ontvanger wordt het milieu van de innovatiepraktijk onderzocht: welke kennis, vragen, inzichten, motieven, klimaat en wat is de 'ecologie' van het receptieve milieu? Bij relatie worden de volgende zaken geanalyseerd: verantwoordelijkheden, rollen, communicatieprocessen, condities (beleid, problematiek, ambities, culturele factoren). Hierbij wordt ook gekeken welke effecten de beleidsinstrumenten 'controle' (handhaving, restrictief beleid, naleving) en 'financiële impuls' (ISV, ICES, IPSV, GIOS, Reconstructie) hebben op de zender, (met name op) de ontvanger en de relatie daartussen.

Resultaat

Wetenschappelijk

Het wetenschappelijk product van dit onderzoek is een reflectie op

- **het project Voorbeeldplannen Vierde nota en een situering van dit project in de beleidscontext van toenemende neiging naar vormen van sturen met subsidiëren en daartegenover een manifeste behoefte aan vormen van stimuleringsbeleid**
- **de condities waarin het vakgebied van de ruimtelijk ontwerper zich ontwikkelt**

Beleidsmatig

Het onderzoek levert in samenhang met het wetenschappelijk werk een reeks verkenningen op die betrekking heeft op de actualiteit van het stimuleringsbeleid.

Vakgemeenschap

Het onderzoek levert een innovatie impuls op voor de vakgemeenschap. En het levert operationeel inzicht op in combinaties van onderzoek en ontwerp, in combinaties van communicatie en interactie op verschillende maatschappelijke terreinen op het gebied van het ontwerp en de inrichting van onze dagelijks leefomgeving.

Doorwerking

Het project mondt uit in een proefschrift (promotor prof dr A. Van der Valk). Empirische pilots zullen worden ontwikkeld in samenwerking met vragende partijen die aansluiten op actuele vragen rond bevordering van culturele innovaties in beleidsprocessen voor de groene ruimte.

Opdrachtgevers | De ministeries van LNV en VROM
Contactpersoon | Ir. J.F. Jonkhof | Tel: 0317-478714 | E-mail: jos.jonkhof@wur.nl

Sturen door stimuleren Deel 2:
De rol van ontwerp in gebiedsinnovatie

Ir. J.M. de Jonge,

Resultaat
Het resultaat bestaat uit aanbevelingen voor de inrichting van interactieve planningsprocessen op het regionale schaalniveau met een effectieve inzet van het ontwerp.

Doorwerking
Het onderzoek beoogt door te werken in de manier waarop gebiedsprocessen worden opgezet en gefaciliteerd. Tevens vloeien er aanbevelingen uit voort in de richting van de beleidspraktijk voor landschap en ruimte. Doorwerking in de sfeer van training en opleiding van ontwerpers en planners behoort op termijn eveneens tot de mogelijkheden.

Vraagstuk

De planningsvraagstukken op regionaal niveau die zich in onze groene Deltametropool voordoen zijn complexe vraagstukken. Die complexiteit blijkt ondermeer uit in de tijd verschuivende probleemstellingen en oplossingsrichtingen, uit het grote aantal actoren die ook nog eens van elkaar afhankelijk zijn om resultaat te boeken en uit het ontbreken van gedeelde en valide informatie.
Met het rationeel analytische planningsmodel dat uitgaat van een eenduidige probleemstelling die via onderzoek, overleg en besluitvorming tot een oplossing wordt gebracht, kunnen we al lang niet meer uit de voeten. Het lijkt meer op het zogenaamde 'garbagecan-model' waarbij problemen en oplossingen samen komen, elkaar beïnvloeden en waarbij op het juiste moment en onder de juiste condities probleem en oplossing, met de daarbij benodigde actoren, elkaar weten te vinden. De hoofdvraag hier is: Hoe kunnen planningsprocessen zo worden ingericht dat innovatieve oplossingen op het juiste moment, op de juiste plek ontstaan en welke betekenis kan ontwerpen hierin hebben?

Doel

Inzicht krijgen in krijgen in planningsprocessen en de betekenis van ontwerpen hierin.

Aanpak

Door middel van literatuurstudie wordt zicht geboden op het conceptuele kader van planning en ontwerp voor innovatieopgaven. Diverse regionale gebiedsprojecten, waarin ontwerp een belangrijke rol speelt, worden als praktijkcases bestudeerd. Dit biedt stof voor reflectie en nieuwe experimenten.
Verder wordt het onderzoek uitgewerkt in de volgende thema's:

1) Een andere kijk op planningsprocessen.
Afstappen van het gestructureerde beeld van beleidsontwikkeling, besluitvorming, uitvoering en evaluatie gaat niet vanzelf. Zeker in overheidsorganisaties is er spanning tussen de behoefte aan structuur en verantwoording, beheersing en controle versus creatieve chaos, vertrouwen, risico nemen en toeval kansen geven. Hier wordt uitgewerkt dat het voor innovatie nodig is ruim baan te geven aan deze tweede 'modus'.

2) Planning als interactief leerproces
Plannen aan complexe vraagstukken vraagt om een interactieve planningsbenadering waarin effectieve koppelingen tot stand komen tussen actoren met hun eigen kennis, probleempercepties en oplossingsrichtingen. Hier wordt een visie uitgewerkt op de vormgeving van dergelijke processen.

3) Ontwerpen als onderdeel van een interactief planningsproces
De huidige praktijk laat een kloof zien tussen de wereld van het innovatieve ontwerp, de planningspraktijk en ruimtelijke inrichting/ uitvoering. In de ontwerppraktijk worden tal van innovatieve plannen uitgebroed, maar het effect op uiteindelijke realisering lijkt gering. Tegelijk kampt ook de reguliere ruimtelijke (overheid)planning met een stagnerende uitvoering. Hier wordt gezocht naar het antwoord op de vraag: Wat is de positie van het ontwerp in planningsprocessen en welke betekenis kan ontwerpen hebben in ideegeneratie, planvorming en uitvoering van plannen? Wat betekent dit voor ontwerpen als activiteit en als product?

Opdrachtgever | De ministeries van LNV en VROM
Contactpersonen | Ir. J.M. de Jonge | Tel: 0317- 474703 | E-mail: jannemarie.dejonge@wur.nl

Script Groenstructuur: voor het kijken over grenzen in de onvoltooide ruimte.

Tekst:
Marleen van den Top & Tamara Ekamper (Alterra)
Rob Hendriks (Projectbureau Leidsche Rijn)[1]

Illustraties:
Maaike Hartjes

10

[1]De auteurs zijn respectievelijk bestuurskundige, landschapsarchitect en landschapsecoloog.

Op een congres ergens in Noordwest Europa ontmoeten een Rus, een Amerikaan en een Europeaan elkaar. De Rus en de Amerikaan verwonderen zich over de Noordwest Europese ruimtedruk en over de daarmee gepaard gaande begrenzingsdrang. Rationele planning, wordt het in Europa genoemd, of strategisch. Ratio van wat? Strategie van wie? En met welk resultaat?

Een Nederlandse spreker heeft hen zojuist de filosofie van de groene en rode contouren uitgelegd. Ook die zullen rationeel, met argumenten worden onderbouwd. Om de stad te begrenzen. En om het groen te beschermen. De Rus en de Amerikaan begrijpen het wel, die rationele benadering. Ze moeten wel, deze Europeanen. Groene ruimte is hier schaars.

Dus buigen de Rus en de Amerikaan zich over de landkaarten om de rode en groene structuren te bestuderen . Even later sluit de Europeaan zich bij hen aan. Hij weet wel beter! Wat waren de motieven achter de groenstructuren? Waren het groene motieven? Of waren ze heel anders? En wat betekent dat voor de groenstructuurplanning? Blijft die groen? Of wordt die wellicht rood-groen (paars?!)?

Script Groenstructuur bedoelt te agenderen.
Zijn we toe aan een (groen-)structuurplanning-nieuwe-stijl?

Ik ben onder de indruk van dit congres. Natuur voor ons zijn de oerbossen. Steden begrenzen is er niet aan de orde. Maar omdat ze in Europa ook natuur willen moeten de steden worden begrensd. Anders groeit alles dicht. En de natuur wordt hier gemaakt, met bulldozers...

Natuur voor ons, dat is bijvoorbeeld de toendra in Alaska. Daar kwam geen bulldozer aan te pas

Toch boeit het enorm, die strategische, rationele planningbenadering. Onze steden groeien ook, net als in Europa, en als we zo doorgaan dan houden we slechts amorfe stedelijke massieven over. Die benadering met groene en rode contouren vind ik interessant. Alleen doen ze alsof de contouren zelf de oplossing zijn.

Wat gebeurt er binnen de contouren? Dáár gaat het volgens mij om. En op basis waarvan worden ze getrokken? Hoe verhouden ze zich tot de groenstructuurplanning waarover die Europeaan gisteren vertelde? Ik neem aan dat de Europeanen in hun rationele planningbenadering ook binnen hun groeiende steden ruimte houden voor groen?

Geen idee. Bedoel je zoiets als Central Park? Een soort Land in de Stad? De stad niet zozeer begrensd, maar het land in de stad wel. Die logica kan ik me voor dit overspannen gebied wel voorstellen. De steden groeien soms bijna aan elkaar. Wat weten we er eigenlijk nog weinig van!

Als jullie willen, kan ik nog veel meer over ons planningstelsel vertellen. Daar kunnen jullie nog wat van leren!

Dat waren we ons juist aan het afvragen. Jullie spreken van een revival van de structuurplanning. We proberen nu te begrijpen hoe jullie rationele benadering van planning te zien is op deze kaarten. En we zijn vooral benieuwd naar de plaats voor natuur en landschap. Waar bevindt zich dat rationeel geplande groen in zo'n hevig verstedelijkt gebied? Wat is de logica!

Ja, wat waren de motieven? De essentie van groenstructuren lijkt me dat ze samenhang vertonen. Doen ze dat? Kun je ons niet wat voorbeelden geven?

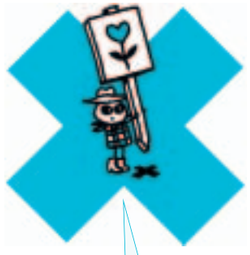

Wat ons bijvoorbeeld interesseert is het VINEX-beleid. We hebben gehoord dat een aantal steden in Nederland grote wijken, eigenlijk een soort nieuwe steden, mag bijbouwen. Leidsche Rijn bijvoorbeeld, gisteren vertelde iemand me dat daar 1/3e van de bestaande stad Utrecht wordt bijgebouwd! Dat zijn 80.000 inwoners! Met diezelfde bulldozers als voor de natuur. Daar speelt ongetwijfeld ook de vraag: hoe begrenzen we de nieuwe stad. En waarom ligt Leidsche Rijn eigenlijk in dat Groene Hart?

Het Groene Hart! Dat is de kroon op de Nederlandse planning doctrine. Door een krachtig motto mee te geven aan het groene gebied in het centrum van de Deltametropool overtuigen we het publiek van het belang ervan. En zo worden de grenzen langzaam heilig. En dat Leidsche Rijn daar ligt waar het nu ligt, tja, laten we het ergens anders over hebben….
Het Rijnsche Park: dat is het groene hart van Leidsche Rijn. Een centraal groen gebied. Voor alle omwonenden. Daar is over nagedacht!

Ja, dat klinkt heel logisch. Maar waarom ligt het zoals het ligt? Wat is de filosofie achter dit groen op deze plek? En hoe hebben ze het voor elkaar gekregen om midden in die nieuwe stad zo'n groot gebied voor groen te reserveren? Althans naar Europese maatstaven…

Jaha., 300 ha, en het wordt een groot sportpark, met voetbalvelden, wandel- en fietsroutes, maar ook ligweiden en bijvoorbeeld moestuinen. Een bijzonder verhaal trouwens, dat Rijnsche park.

Vroeger had je twee gemeenten: Vleuten-De Meern en Utrecht. Eerst was het Rijnsche Park overdwars gepland, dus op de oost-west as. Vleuten-De Meern vreesde echter het verlies van hun dorps, landelijk imago. De gemeente dreigde aan Utrecht vast te groeien. Toen is het Rijnsche Park gekanteld, zodat het een duidelijke wig tussen Utrecht en beide gemeenten werd. Overigens is Vleuten-De Meern nu samengevoegd met Utrecht. Zo gaat dat soms.

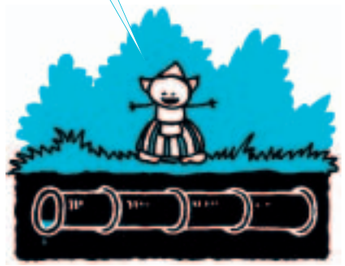
Interessant! De lokatie van Leidsche Rijn werd bepaald door wedijver tussen gemeenten. Dit is dus eigenlijk politiek groen.

Tja, daar hebben jullie wel gelijk in.

Het projectbureau Leidsche Rijn hanteert een belangrijk basisprincipe. Zij gaan namelijk uit van de condities of in andere woorden van de ondergrond. In de Vijfde Nota wordt dat de lagenbenadering genoemd. Die lange rechte lijn is het langste park van Europa. Eronder ligt een waterleiding. Daar konden ze niet op bouwen.

En dan die lange rechte groene lijn! Hoe past die in de groenstructuur?

Klopt! Het is technisch groen.

Aha. Dat is dus technisch groen. De techniek heeft nog geen oplossingen bedacht om ondanks de aanwezigheid van de waterleiding te bouwen. Of misschien was het wel te duur.

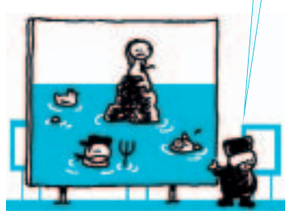
Wat weet je eigenlijk van andere steden in Europa?

Veel, want door de samenwerking in een Europees vergelijkend onderzoek "Communicating Urban Growth and Green" hoor je van andere steden hoe ze het aanpakken. Eén van de deelnemers aan dat project is bijvoorbeeld Frankrijk. Daar zijn ze al een tijd bezig met de New Towns. Cergy Pontoise is er zo eentje. 100.000 inwoners moeten zich gaan vestigen in de nieuwe stad. Als je nou naar de kaart van Cergy Pontoise kijkt: in dat gebied langs de Oise wordt niet gebouwd. Het is een gebied dat regelmatig overstroomt. Onderdeel van de groenstructuur!

Aha! Hydrological green dus. Overigens hoorde ik gisteren van een Deen een vergelijkbaar voorbeeld. In de stadsrand van Aarhus wordt een agrarisch gebied omgezet in natuurgebied omdat het tegenwoordig te veel moeite kost om het waterpeil laag te houden. Het wordt een waterrijk natuurgebied. Danish Blue, zeg maar.

In de stad zelf wordt door middel van innovatieve waterprojecten de relatie gelegd tussen het water in de stad en het water buiten de stad. Echt structuurdenken dus. Maar dan vanuit de kwaliteit van de plek en niet zozeer vanuit de grens.

En de Zweedse stad Gothenburg, hoe zit het daarmee? Vlak rond het centrum van de stad zie je daar veel groen rond de stadswallen. (Net als in Frankfurt heel duidelijk het geval is.)

Ik weet wat je bedoelt, ik ben er niet lang geleden nog geweest. In het verleden moest het gebied rond de stadswallen groen blijven. Dat was om militaire redenen. Bij een aanval kon je zo goed zien wie eraan kwam.

Aha. Dat zou je dus militair groen kunnen noemen.

Jawel, al is het dat nu natuurlijk niet meer. Archeologisch groen, zo zou je het wel kunnen noemen. Want die stadswal is heel bijzonder. De stadsstructuur van Gothenburg is door Nederlanders bedacht en ontworpen!

Ze hebben er bovendien ook parken gemaakt op een oude afvalberg. Net zoals ons Griftpark in Utrecht. Te riskant, vooral psychologisch, om daarop te bouwen.

Haha. Echt gifgroen. En het voordeel is dat het van de mensen is, echt van de mensen, mensenafval. En voor de mensen. Dat is nog eens participatie!

Dat is een golfbaan, ergens in Duitsland. Ligt vlakbij de stad.

En dit groen, dat ziet er nog eens doordacht en robuust uit!

Aha. Elite-groen! Daar hebben wij in Rusland hele speciale gedachten bij.

Dat van die verbindingen klopt. Het groen ligt langs de weginfrastructuur.

Infrastructuurgroen!

Als we naar echte structuren zoeken, dan zie ik toch in de groenstructuur van Brugge echt het verbindingsdoel heel goed terug.

Even stilte, de Europeaan schuifelt onrustig heen en weer, de Amerikaan lacht wat na, de Rus peinst voor zich uit.

Ik krijg hier een wat ongemakkelijk gevoel bij. Jullie wijzen lukraak wat plekken aan en die blijken dan groen te zijn omdat ze meeliften met andere motieven dan het groen op zichzelf. Maar is dat erg? Is dat niet juist wat we willen in een ruimtelijke context van vele claims? Moeten we deze pragmatische motieven niet veel meer gaan gebruiken in de planning?

Strategische planning is consensus bouwen, verbinden, multifunctioneel ruimtegebruik nastreven. Groenstructuurplanning-nieuwe-stijl zou zich misschien dáár veel meer op moeten richten.

Het is een interessante gedachte. Wat me toch nog het meest blijft bezig houden is jullie zorg om de steden te begrenzen. Met jullie 'revival van de groenstructuurplanning' gaat het toch evenzeer om het begrenzen van groen in die steden? Neem Nederland. De steden groeien door. Je kunt de steden wel willen begrenzen, maar de charme van al die plekken die we zojuist hebben besproken is juist dat ze niet onder druk staan van verdere bebouwing. Ze geven kwaliteit aan de stedelijkheid.

Rood en groen liften zo met elkaar mee. Dan heb je het niet over de grenzen, maar over de kwaliteit van de stad, en van het land, en van de relaties tussen beiden.

Ja en zelfs die kwaliteit is niet statisch. En dus lijkt het instrument van de grenzen op zichzelf, een randverschijnsel. Wat je nodig hebt is visie over hoe die open ruimte zin kan geven aan de levens van de mensen die erom heen wonen en werken. Misschien is het zelfs noodzakelijk om flexibel te zijn. Grenzen staan met die flexibiliteit op gespannen voet. Wat écht belangrijk is, dat bescherm je natuurlijk. Maar een grens alleen is dan onvoldoende. Er moet geïnvesteerd worden!

Ik raak geïnspireerd door jullie! Politiek groen, archeologisch groen, hydrologisch groen, elitegroen, militair groen, gifgroen: lang leve de multiculturele samenleving. Ieder zijn eigen beeld, zijn eigen associatie. En ieder dus zijn eigen inbreng. Dat sluit mooi aan bij onze poldercultuur. Plannen voor ruimte in de toekomst, op basis van onverwachte lagen, verrassende motieven.

De Europeaan is verrast over hoeveel hij kan leren van over de grens. Van de Rus, en van de Amerikaan. Beide laatsten zijn inmiddels verdiept in een mooi gesprek met elkaar. Ze druipen af, al pratend. De Europeaan blijft verbaasd en verrast en zich al achter het oor krabbend achter.

Met dank aan:
Ulf Moback, City of Gothenborg, Elizabeth Auclair, FORS Recherche Sociale, Paris.

Literatuurlijst

- Aalbers, C.B.E.M., J.F. Jonkhof, 2003.
  Plannen met Principes. S2N de strategie van de twee netwerken revisited. Alterra. Wageningen.
- Aalbers, C.B.E.M., T. Ekamper, S.P. Tjallingii, I.M. van den Top, 2002.
  The Utrecht-Houten case
  Study; workpackage 4. Alterrra. Wageningen.
- Aalbers, C.B.E.M., J.F. Jonkhof 2003.
  Plannen met Principes. De strategie van de twee netwerken revisited. Alterra. Wageningen.
- Berg, A.E. van den, S. Blok, M.H.C. Hueber, J. Köbben, M.B. Schöne, 2003.
  De beleving van collectieve tuinen: ontwerpen voor doel groepen op basis van belevingsonderzoek. Alterra-document. Wageningen.
- Berg, L.M. van den, et al. (in voorbereiding).
  Project Discription Pulse. Alterra. Wageningen.
- Bezemer, V., P.A.M. Visschedijk, J.C.A.M. Bervaes & T.A. de Boer. 2002.
  Groene meters. Toetsing van de groennorm uit het Beoordelingskader Groen in de stad. Alterra-rapport 584. Wageningen.
- Blom G.E., R. Groot , 2003.
  Analyse uitwerking Ruimte voor Ruimtebeleid. Alterra-rapport 676, Wageningen.
- Blom G.E., 2003.
  Frankfurt / Rhein-Main de groene netwerkstad. Alterra-rapport 677. Wageningen.
- Blom, G.E. J.F. Jonkhof, R.P.H. Snep, 2002.
  Opgaven voor stedelijk ontwerp. Bouwstenen stedelijk water en stadsnatuur voor Almere-Poort Noord. Alterra-rapport 545. Wageningen.
- Blom G.E., 2001.
  Hydrologische en ecologische systeemanalyse Park Brederode Bloemendaal. Bijlage bij het concept Masterplan Park Brederode Bloemendaal. Alterra. Wageningen.
- Bosk en Greide, 2002.
  Jaarverslag 2001 Bosk & Greide. Oudemirdum.
- Brebbia, et al. 2002.
  The Sustainable City 2, Urban Regeneration and Sustainability. WIT Press. Southampton.
- Eck, W. van, R. Groot, K. Hulsteijn, P.J.A.M. Smeets, M.G.N.van Steekelenburg, 2002.
  Voorbeelden van agribusinessparken. Alterra-rapport 594. Wageningen.
- Eijk, S.C.H.J. van, W.J.B. Rozendaal, 2002.
  Stadsrand: Rood én Groen. Een inrichtingsconcept voor stadsranden ontwikkeld aan de hand van de noordelijke Randstad. Alterra-rapport 593. Wageningen.
- Groot, R., J. Kruit, 2002.
  Essay bestemmingen risicozones. Intern rapport Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Directoraat Generaal Goederenvervoer – lading en risicobeleid.
- Gerritsen, E. & Compaenen, 2002.
  Meningspeiling ten behoeve van Floriade publieksdebatten 24, 25 en 26 september 2002. Alterra-document. Wageningen.
- Groot, A.M.E. (in voorbereiding).
  Verslag ontwerpatelier Kennislandgoed Flevoland. Alterra. Wageningen.
- Groot, R., M.J.M. van Mansfeld, A. Volkerts, J. Vreke, 2002.
  Haalbaarheidsstudie 'over de bewoonde brug' oostflank Venlo. Oplossingen voor robuuste verweving van infra structuur en ecologische structuren. Alterra-rapport 591. Wageningen.
- Huijser, M.P., G. Migchels, 2002.
  Kennislandgoed Flevoland. Een verkenning. Proefstation Veehouderij. Lelystad.
- Jansen, S., R.P.H. Snep, Y.R. Hoogeveen, C.M. Goossen, 2001.
  Natuur in en om de stad. Intern werkdocument 2001/04. Natuurplanbureau. Wageningen.
- Jonge, J.M. de & J.F. Jonkhof, 2002.
  Sturen door stimuleren, terugkijken en vooruitblikken. Alterra-rapport 568. Wageningen.
- Jonkhof, J.F., A. van den Berg, 2002.
  Groen leven, verkenning Experimentenprogramma Plattelandsvernieuwing. Alterra-rapport 578, Wageningen.
- Jonkhof J.F. , M. Wijermans, 2002.
  Groen wonen in de Deltametropool. Plandagen 2002.
- Jonkhof J.F., L.M. van den Berg, 2002.
  Verkenning Experimentenprogramma Plattelandsvernieuwing. Alterra rapport 578, Wageningen.
- Knooppunt Arnhem – Nijmegen, Provincie Gelderland, KAN-gemeenten, 2003.
  Visie stedelijk netwerk KAN. Projectbureau KAN. Nijmegen.
- Kwak, R.G.M. 2002.
  De aanwezigheid van beschermde soorten uit de Flora- en Faunawet en de Vogel- en Habitatrichtlijn in het plangebied van: - bestemmingsplan "Stadsas Noord" Gemeente Nijmegen en aanwijzingen tot het voorkomen van schade aan de populaties en mogelijkheden voor mitigerende en compenserende maatregelen; - Resultaten van een quicks can -. Alterra-rapport 530. Wageningen.
- Kwak, R.G.M. 2002.
  De aanwezigheid van beschermde soorten uit de Flora- en Faunawet en de Vogel- en Habitatrichtlijn in het plange bied van: - bestemmingsplan "Woonpark Oosterhout" Gemeente Nijmegen en aanwijzingen tot het voorkomen van schade aan de populaties en mogelijkheden voor miti gerende en compenserende maatregelen; - Resultaten van een quickscan -. Alterra-rapport 531. Wageningen.
- Kwak, R.G.M. 2002.
  De aanwezigheid van beschermde soorten uit de Flora- en Faunawet en de Vogel- en Habitatrichtlijn in het plangebied van: - bestemmingsplan "Lent Oost" Gemeente Nijmegen en aanwijzingen tot het voorkomen van schade aan de populaties en mogelijkheden voor mitigerende en compenserende maatregelen; - Resultaten van een quickscan -. Alterra-rapport 532. Wageningen.
- Kwak, R.G.M. 2002.
  Inventarisatie van de flora en fauna in 2002 in het plangebied "De Waalsprong", gemeente Nijmegen. Aanwezigheid van beschermde soorten uit de Flora- en Faunawet en de Vogel- en Habitatrichtlijn en aanwijzingen tot het voorkomen van schade aan populaties en mogelijkheden voor mitigerende en compenserende maatregelen en pro-actief plannen. Alterra-rapport 569. Wageningen.
- Luijkx, T., 2002.
  Troubled water. Agricultural non-point pollution in de catchment area of Thaihu Lake. Afstudeerverslag Leerstoelgroep Landgebruiksplanning Wageningen Universiteit en rapport Grontmij. Wageningen.
- Mansfeld, M.J.M., M. Brinkhuijsen, E. Zuidema, G.J. Blom, B. Harms, Y. Hereijgers, J. Klijn, I. Mulders, P. Smeets, Li Xiuzhen, 2002.
  Manzi for all. Landscape ecological design, arranging concepts and principles for the Chongming East Headland, Shanghai Municipality, Peoples Republic China. Alterra & Enno Zuidema Stedebouw. Wageningen.
- Petrus P., T. Maas, 2003.
  Frankfurt / Rhein-Main de groene netwerkstad. Een artikel in het tijdschrift Groen, nr. 1/2003.
- Rutte, R. le, 2002.
  Verslag bijeenkomst zorginstellingen. Alterra. Wageningen.
- Schuler, Y.D., 2002.
  Verslag van de excursie zorglandbouw. Alterra. Wageningen.

- Schuler, Y.D. et al. (in voorbereiding).
  Zorgzone in ontwikkeling: nieuwe netwerken in Deventer en omgeving. Alterra.Wageningen.
- Schuler, Y.D., 2002.
  Businessplan ‘de Hoge Born’ (versie januari 2003). Alterra. Wageningen.
- Schuler, Y.D., 2002.
  Hoge Born land goed voor u. Visie op de ontwikkeling van de Hoge Born. Verslag kerngroepbesprekingen. Alterra. Wageningen.
- Schuler, Y.D., P. Chardon, 2002.
  Atelier landgoed de Hoge Born: onderwijs en onderzoeksthema’s. Verslag atelierbijeenkomst. Alterra. Wageningen.
- Schuler, Y.D. 2002.
  Twee nieuwsbrieven voor betrokken organistaties bij het project ‘de Hoge Born’. Nr.1 mei 2002, nr. 2 september 2002. Alterra. Wageningen.
- Snep, R.P.H., 2002.
  Ecologische gevolgen van de verdwijning van een tweetal groenstructuren ten behoeve van woningbouw in de dorpskern van Winterswijk. Inventarisatie van aanwezige natuurwaarden, in het bijzonder vleermuizen, vogels en flora. Alterra-rapport 639. Wageningen.
- Timmermans, W., 2002.
  Ideeenmachine eco+stad. Intern document. Alterra. Wageningen.
- Tonneijck, A.E.G. & M. Blom-Zandstra, 2002.
  Landschapselementen ter verbetering van de luchtkwaliteit rond de Ruit van Rotterdam. Nota 152. Plant Research International (PRI). Wageningen.
- Top, I.M. van den, A. Stortelder, R. Schrijver, 2003.
  Boeren voor natuur. Brochure. Alterra, LEI. Wageningen.
- Top, I.M. van den, A. Corporaal, J. Kruit, 2002.
  Estafette Stad Land. Brochure. Alterra. Wageningen.
- Top, I.M. van den, T. Ekamper, R. Hendriks, 2002.
  Script Groenstructuur: voor het kijken over grenzen in de onvoltooide ruimte. Alterra. Wageningen.
- Werner, M., R. le Rutte, E. Gerritsen, H. Eijsackers, W. Timmermans, 2003.
  Debat Stad & Land 2002. Verslag van een driedaagse reeks publieksdebatten over Natuur in de Stad, Stad en Landbouw en Groen Wonen op de Floriade. Brochure. Alterra. Wageningen.

Literatuur Script Groenstructuur:

- Faludi, A., Van der Valk, A.J. (1994).
  'Rule and Order: Dutch Planning Doctrine in the Twentieth Century', Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Healy, P. (1997).
  Collaborative planning: shaping places in a fragmented society. London: Macmillan Press, Houndsmills.
- Top, [I.]M. & M. van der Zouwen (2000).
  Europees natuurbeleid in Nederland: een pionier die zichzelf in de weg loopt. Landschap 17 (2000), 2: 81-96.
- Tummers, L.J.M. en J.M. Tummers-Zuurmond (1997).
  Land in de Stad; De stedebouw van de grote agglomeratie. Uitgeverij Thoth, Bussum.
- Tummers, L.J.M., J.M Tummers-Zuurmond, J. Jonkhof en M. van den Top (2000).
  Land in de Stad; Een groene visie op het regionaal ontwerpen. Alterra-rapport 132, Wageningen.
- Wallagh G. en D. Ginter, 2001.
  Structuurplanning, terug van, bijna altijd, weggeweest, Bureau voor ruimtelijke ontwikkeling en volkshuisvesting.

Websites

www.groenemetropolen.nl
www.groenwonen.alterra.nl
www.stadenlandbouw.nl
www.wessex.ac.uk

Colofon

‘Groene Metropolen 2002, het tweede jaar’ is de tweede rapportage van het onderzoeksprogramma Groene Metropolen binnen Alterra - het onderzoeksinstituut voor de groene ruimte -. Deze informatie (en informatie over het eerste jaar 2001) is ook te vinden op de website van het programma: www.groenemetropolen.nl

Redactie: Elsbeth Gerritsen & Wim Timmermans

Auteurs: Elsbeth Gerritsen, Wim Timmermans, Jan Bervaes, Sjerp de Vries, Marlies Brinkhuijsen, Gielijn Blom, Gerard Kolkman, Jannemarie de Jonge, Trond Selnes, Jos Jonkhof, Madeleine van Mansfeld, Agnes van den Berg, Sylvia Blok, Lon Schöne, Yvon Schuler, Wijnie van Eck, Marleen van den Top, Carmen Aalbers, Robert Kwak, Thijs Luijkx, Sjoerd van Eijk, Wouter Rozendaal, Veroniek Bezemer, Peter Visschedijk, Robbert Snep, Rienke Groot, Jeroen Kruit, Leo van den Berg, Wiebren Kuindersma, Tamara Ekamper, Rob Hendriks.

Vormgeving: Twin Design BV, Culemborg

Foto’s:

Elsbeth Gerritsen	15, 16, 18, 25, 50, 51, 71, 100, 101
Wim Timmermans	16, 17, 22, 16
Robbert Snep	19, 26, 27
Arie Koster	20, 23
Ton Stolk	21
Ton Matton	24
Veroniek Bezemer	30, 51, 84, 85, 87
Agnes van den Berg	31
Sjerp de Vries	33
Jos Jonkhof	39, 61, 75, 87, 97, 99, 103, 105
Rienke de Groot	40, 41
Yvon Schuler	44, 45, 54, 55
Gerard Kolkman	46, 47, 52, 53, 56, 57, 64, 65
Karel Hulsteijn	27, 37, 48, 49, 50, 51
Carmen aalberrs	66, 69, 72, 73
Marleen van den Top	81
Stedelijk Netwerk KAN	83
Thijs Luijkx	90, 91
Sjoerd van Eijk	92, 93
Archief team SGB (Alterra)	107

Illustraties: Maaike Hartjes, Amsterdam

© 2003 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, postbus 47, 6700 AA Wageningen. Tel: 0317 – 474700; Fax 0317 – 419000; website : www.alterra.nl
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.